БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. ДЕКАБРЬ 5 ВТОРНИК № 285 (6921).

Өртээ 2 көп.

БӨГҮН — СОВЕТ КОНСТИТУЦИЯНЫҢ ХҮНҮ

Н. В. Подгорныйның Финляндияже чорупканы

Финляндияның хамаарышпас догуннаанының 50 чыл оюнун байырлалынга киржири-биле Финляндия Республиканың президентизи Урхо Кекконеннің чалаанын ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный декабрь 3-те Москвадан Хельсинкиже чорупкан.

Эстон ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Мюрисеп, Ленинград хооркүүскомнуң даргазы А. А. Сизов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрининң оралакчызы С. П. Козырев, Совет Эвилелиниң Финляндияда элчини А. Е. Ковалев олар база ол байырлалга киржир.

ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шиметтинген Ленинград вокзалынга Н. В. Подгорныйны эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, И. В. Капитонов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. А. Яснов болгаш албанның оон-даа оске кижилери үдээн.

(СЭТА).

Совет-сирия чугаалажыышкыннар

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин биле Сирия Араб Республиканың Премьер-Министри Юсеф Зуэйиннің аразынга чугаалажыышкыннар Кремльге үргүлчүлээн.

Найыралчы байдалга эрткен чугаалажыышкыннарга ийи таланың сонуургап турар айтырыгларын көөрү үргүлчүлээн.

(СЭТА).

«Космос-194» ужудуушкунда

Совет Эвилелинге 1967 чылдың декабрь 3-те Черниң «Космос-194» дээр кылымал спутнигин ээлчег ёзугаар салып үндүрген.

Спутникте 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программаны ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээр дээн эртем аппаратуразын тургускан.

(СЭТА).

ШЫНАР ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

ДОНЕЦК. (СЭТА-ның корр). Украинаның ЛКСМ 15 чылы аттыг машиналар бүдүрер заводка беш чыл планын хуусаа бетинде күүседирип дээш чарыышты баштай 3 дугаар механика цехинің ажылчыннары эгелээн. Олар 1970 чылдың ноябрь 7-де беш чыл планының программазын боттандырар, бүдүрүп үндүрер машиналарының идегелдиг болгаш үр хуусаалыг эдилеттиннерин хандырар деп боттарының мурнунга тодаргай сорулганы салып алган.

Станокчу А. П. Мандрыка чер байлактары казар дериглерин бүдүрүп үндүрерде оларның шынарын улам бедидер деп саналдаан. Продукцияны холук чок бүдүрериниң дуржулгазын ол бүдүрүлге черинге ажыглап эгелей бээрге, А. П. Мандрыка кончуг эки шынарлыг продукция бүдүрериниң мастери деп ададыр эрге дээш станокчулар шимчээшкиннин баштап эгелээн. Алексей Петрович — тергиин чергениң фрезержизи. Бүдүрүп дооскан эдинге бодунуң хууда демдээн салып каар. Ол демдекти аңаа кончуг эки шынарлыг продукция бүдүрериниң мастери деп ат тыпсыр дугайында аттестат-биле катай тывыскан.

Мандрыканың база ындыг хүүдүлүг ат алган 140 салгакчылары ам боттарының бүдүрген эттеринге хууда харыысалгалыг ажылдап турар. Боттарының бүдүрген эттерин техниктиг контроль кылдыынга кирбейн дужаар эргени оларга берген. Кылыгларны холук чок бүдүрериниче база муң хире станокчулар шилчээн, олар ук бүдүрүлге черинде боттарынга улам бедик негелделиг ажылдап турар. Бүдүрген бүгү эттериниң барык үштүн ийи кезиин ам техниктиг контроль кылдыынга шуут хүлээдип берип турар.

Чыл планы күүсеттинген

Кызылдың хлеб заводунуң коллективи юбилейлиг чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш, алган социалистиг хүлээлгелерин күүседирибиле чүткүлдүг ажылдап, Совет Конституцияның хүнүнге чедир чыл планын күүседипкен, тодаргайлаарга, 2323 муң рубльдің продукциязын бүдүрген.

Завод он бир айлар дургузунда пландан дашкаар 181 муң рубльдің продукциязын, а хлеб-булка кылыгларын даалгадан ажыр 1121 тоннаны бүдүрген.

Заводтуң пехтериниң Ф. Петухова удурткан хлеб быжырар цех мурнакчы болуп, он бир айлар дургузунда планга көрүнгенинден 950 тонна хлебти ажыр быжырганнар.

Заводтуң мурнакчыларының саны хүн келген тудум озуп турар. Заводтуң ажылчыннары У. Полухинина, Е. Зарубина, А. Онатка, Е. Холушева болгаш өскелер-даа оларга хамааржыр.

Бистиң чурттуң үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының мурнакчы коллективтериниң беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дугайында кыйгырыын хлеб заводунуң коллективи изин-биле деткип, беш чыл планын 1970 чылдың октябрь 10-га чедир күүседирин боттарының хуралынга шиитпирлээннер.

Амгы үеде хлеб заводунуң коллективи беш чыл планының үшкү чылының планын күүседиринче ажылдап киришкен.

Т. ХЕРТЕК.

Аңчыларның олчазы

Тожунуң аңчылары бо чылын күрүнеге 161 муң рубльдің өлүүн дужаар планныг. Ам 62 муң рубльдің өлүү белеткел черлеринде кирген. Аңчылар «чымчак алдын» тывыжын үргүлчүлеп турар. Олар 55 муң диин дужаарын ам 59 муң кылдыр ажыр күүседкен.

Аңныыр ажыл-агыйының Сыстыг-Хем улустогу 63 муң рубльдің өлүүн киирер тургаш, ам 42900 рубль түнүг өлүктү дужааган. Оон иштинде 40 муң диин садарын 34800 кылдыр, азы планның барык 88 хуузун күүседип апкан.

Районда диинчилерден эң Дуганчы 733 диинни, Чащин 500 диинни, Эзирлен 21 кишти, Хараачыгай 18 кишти дужааган.

Полиграфистерде

Республика типографиязының линотипти орулге машиналарының цехинде Р. Заворотнаяның баштааны линотипистерниң «Тувинская правда» солунну өрүп турар бригадазы, беш чылдың ийиги чылының планныг даалгазын хуусаа бетинде күүседиринге боттарының үлүүн киириштирер дээш, цехтың бригадалар аразынга калбарган чарыышка киришкеш, айлар санында эки түннелдерни чедип ап турар мурнакчы бригадаларның бирээзи болган.

Ол ноябрь айның бүдүрүлге онаалдазын база-ла чүс ырак ажыг хуузга күүсеткеш, Совет Конституцияның хүнү — декабрь 5-ке күш-ажылчы белектиг ужуражып турар. Бригаданың кежигүннериндеп ноябрьның ажыл планын З. Герасимова — 111 хуу, Г. Боборыгина — 126 хуу, бригадир Р. Заворотная — 128 хууларга күүсеткилээш, ажылчышчы чоруун көргүзүп турарлар.

Мурнакчы бригаданың линотипистери амгы бо хүннерде декабрьның бүдүрүлге программазын бедик көргүзүглүг күүсеткеш, чаа чылга күш-ажылчы белекти бараалгадыр дээш чүткүлдүг ажылдап киришкеннер.

С. ТАМЧАЙ.

Пролетаржы демократия кандыг-даа буржуаз демократиядан **МИЛЛИОН КАТАП** демократчы, Совет эрге-чагырга эң демократтыг дээн буржуаз республикадан **МИЛЛИОН КАТАП** демократчы.

В. И. ЛЕНИН.

ААС-КЕЖИИН ЧАЯАП ТУРАР АЛДЫН ХООЙЛУ, УЛУГ ХООЙЛУ

Бөгүн, декабрьның 5—ССРЭ-ниң Конституциязының хүнү. Советтер чуртунуң Кол Хоойлузу болза Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социалистиг тургузугну бүрүну-биле тургускаш, коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тудуп кирипкен бистиң чонувустуң улуг тиилелгелериниң түңнели-дир. 31 чыл бурунгаар хүлээп алдынган Совет Конституция хамаатыларның демократтыг эргелерин болгаш хосталгазын чарлаан болгаш хандырган. Ол эргелериниң күштүг, дендиш дивес үндезиннерин ССРЭ-ниң хөй-ниити болгаш күрүне тургузуу, оон экономиктиг күчүзү хандырып турар.

Совет кижилер бодунуң эрге-чагыргазының бежен чыл оюн кайгамчык чедиишкиннер-биле демдеглээннер. Ам Совет Конституцияның хүнүн байырлалдыг демдеглеп турар үеде олар В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш чаа-чаа бедиткен хүлээгелерни алган ажылдап турарлар.

Москвачыларның база ленинградчыларның эгелээшкинин деткивишаан, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызылдың электри станциязының коллективтери, Таңды районнуң колхозтары болгаш совхозтары 1968 чылдың улус ажыл-агый планын болгаш беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле инициативаны көдүрүп үндүргеннер.

1966—1970 чылдарның беш чыл планын хуусаа бетинде, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 53 чыл болур хүнүнде, күүседир болгаш пландан ажыр 13 миллион киловатт-шак электрознергияны ажылдап үндүрер, 250—300 км дуртуг электри дамчыдылгазын ажыглалга киирер деп бедиткен хүлээлгелерни Кызылдың электри станциязының коллективи алган.

Даг-дүгү тывыкчыларының хүлээлгелери бо: сорттуг даг-дүгүн бүдүрериниң беш чыл планын 1970 чылдың ноябрь 7-ге чедир күүседир. Беш чылдың төнчүзүнде комбинаттың баштайгы эзлчээниң сорттуг даг-дүгү бүдүрер талазы-биле күчүзүн ийи катап улгаттырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 40 хуу бедидер, хол-биле кылыр ажылды ийи катап эвээжедир.

Таңды районнуң тараажылары болгаш малчыннары республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ишчилеринге кыйгырыгны хүлээп алганнар. Беш чылды хуусаа бетинде күүседир. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуур дээш чарыышка киришпишаан, күрүнеге тараа садарының беш чыл планын мырыңай-ла 1968 чылда, сүт, дук, эт садарын — 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседир деп хүлээлге алганын оларның кыйгырыында чугаалап турар. Оон-даа бедик хүлээлгелерни районнуң чамдык колхозтары, совхозтары, бригадалар болгаш фермалар алган. «Межегей» совхозтуң малчыннары күрүнеге продукция садар беш чыл планын В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болур хүнүнде күүседир деп хүлээнгеннер. Совхозтуң Алаак фермазының саанчылары инек бүрүзүнден 3000 литр чедир сүттү саап алыр дээш туржуп турарлар.

Эгелекчилерниң идепкейин Тываның чер бүрүзүнде ажыл-ишчилер деткип турарлар. Бо чорук дээрге анаа-ла аазаашкын эвес-тир. Бедиткен хүлээлгелериниң күүседзиниң баштайгы сан-чурагайлары, үлегер-чижектери амдан-на көстүп эгелей берген.

Бо бүгү патриоттуг херектер чүнү көргүзүп турарыл дээрге, ажыл чонталыр чоруктан кеззэ мөңгеде чарылган совет кижилерге күш-ажыл үүгле амыдырап-чурттаарының эвес, маадырлыг чоруктуң өөрүшкүнүң үндезини апарган деп чүвени херечилеп турар. Ону Совет Конституция доктаадып берген.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртувус делегейниң эң бедик культуралыг күрүнелериниң бирээзи кылдыр хуулган. ССРЭ эң хөй өөренникчилерлиг- эң хөй сүргүүлдарлыг чурт. Ам Совет Эвилелинде бүгү ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчилге чоруп турар. Ол база Совет Конституцияның амыдыралчы идеяларының боттаныышкыны-дыр.

Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүне бодунуң хамаатыларының амыр-дыжының дугайында онза сагышты Октябрь революциязы тиилээнинің баштайгы хүннеринден-не салып келген. Сес шактыг ажыл хүнүн бир-ле дугаар боттандырган. ССРЭ-ге социализм тургузуушкунунуң улуг чедиишкиннери делегейде эң кыска — чеди шактыг ажыл хүнүнче шилчиир арганы берген. Ам бо чылын бүгү ажылчын, колхозчу, албан-хаакчыларны ажыл шагын кызырбайн тургаш, беш ажыл хүннүг, ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчидерин боттандырып турар. Ол ажыл-херек декабрь айда бүрүн доостур. Оон-биле чергелештир ажылчы чоннарның, оларның ажы-төлүнүң дыштаныр черлериниң четкизи улам калбарар. Бо дээрге чүгле социалистиг күрүненің Конституциязы дүрүмчүдүп болур чаагай херек-тир.

Совет хамаатыларның материалдыг чаагай чоруун бедидерин Коммунистиг партия болгаш Совет чазак боттарының дээди принциви кылдыр көрүп келген. Оон тодаргай херечизи болза, СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлери болур.

Бистиң социалистиг күрүневис коммунизмниң бедиктеринче бүзүрелдиг базып орар.

Бөгүн бүгү совет хамаатылар аас-кежикти төрүп турар Алдын Хоойлунуң, Улуг хоойлунуң—ССРЭ-ниң Конституциязының хүнүн Коммунистиг партия, Совет чазак дээш улуг өөрүшкү-биле демдеглап турар. Ол болза совет кижилериң хоойлу ёзугаар өөрүшкүзү, аас-кежии, байырлалы-дыр!

ССРЭ Конституциязы делгерезин!

Чөөн-Хемчиктиң «Большевиктер» колхозунуң ажыл-ишчилери боттарының хостуг шактарын культурлуг эки дыштанып эрттирип турар. Суурнуң херээженнериниң дыка хөйү дыштаныр хүннерде уран-шевер кылдыр аргып, сырып, даараарынга ынактар. Оларның кылган чадыглары, шыыглары бажыңнарының иштин, үгулгалап даараан, аргаан идик-хеви боттарын каастап турар.

Колхозтуң ажыл-ишчилери Совет Конституция ёзугаар дыштаныр эргени бергенинге өөрүп четтиргенин илередип, хостуг шактарын, дыштанылга хүннерин боттарынга болгаш хөй-ниитиге ажыктыг кылдыр эрттирип чаңчыкканнар.

ЧУРУКТА: колхозтуң кассири, шевер кижилериниң бирээзи Кара-Сал Домбааланова Опей дуңмазы, кежээки школа башкызы Кама Кара-Салды аргыырынга өөредип олурары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Транспорттуң мурнуу № 6 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының дыңнадыы

1967 чылдың декабрь 2-де округ соңгулда комиссиязы «Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле дүрүмнүң 54-кү үүлүнге үндезилээш, Транспорттуң мурнуу № 6 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, албан-хаакчыларының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының ниити хуралындан депшиттирген, 1924 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү Тыва АССР-ниң кадык камгалалының министри **Александр Архипович ЛЮБИМОВТУ** бүрүткээн.

ЭҢ КЫСКА АЖЫЛЧЫН НЕДЕЛЯ

ИНТЕРВЬЮ

Октябрь революциязының совет кижилерге тыпсып берген аас-кежиктиг амыдыралы улам чаагайжып турар. Бистин чуртувуста ажыл чок чорук шуут уэуткаттынган болгаш совет кижилериин күш-ажылының байдалы хүн бүрү экижип турар. Совет эрге-чагырганын догуннап келгенинин төөгүлүг 50 чылында бистин чуртувустуң ажылчы чоннарын ийи дыштаныр хүннүг күш-ажылчы неделяже шилчиткени Октябрь революциязының кайгамчыктыг чаалап алышкыннарының база бир илергейлээшкини-дир.

Тыванын үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, чонунуң амыдырал хандырылга органнарының болгаш улус ажыл-агыйының өске адырларының ажылчын чаа неделяже шилчишкини дооступ турар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның беш ажыл хүннүг неделяже шилчип турарының дугайын чугаалап бээрип бо айтырыгның талазы-биле тургустунган комиссиянын даргазы, СЭКП обкомунун секретары эш **Василий Иванович ПОПОВТАН** бистин корреспондентивис дилээн.

— Кыска ажыл хүннүг неделяже шилчилгенин дугайын азы амгы үеде бо ажылдың кайы хире боттанганын чугаалап берип көрүнерем, Василий Иванович?

Бистин республикавыстын үлетпүр бүдүрүлгелериниң, өскедаа адырларның ажылчыннары юбилей байырлалынын мурнунда-ла күш-ажылдың чаа неделязын ёзугаар ажылдай бергеннер. Ажылчыннарны беш ажыл болгаш ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчиткени политиктиг болгаш күрүне ужур-дузалыг айтырыг. Партия болгаш чазактың бо айтырыгның талазы-биле күлээп алган доктаалынын күүгелдези бүдүрүлгеге болгаш ажылчын бүрүзүнге канчаар-даа ажок ажыктыг болган. Чаа неделяже шилчээн коллективтерде бүдүрүлге дериглериниң ажыглалы мурнукузундан экижээн, каналга болгаш орулга тургустунуп келген. Ажылчыннарга хамаарыштыр алырга оларның дыштанырынга, боттарының ниити билиин бедиденге таарымчалыг байдал тургустунган. Бодап-даа көрүнерден, делегейге болуп турган революцияларның негелделериниң бирээзи ажыл шагын кызырары деп негелде турган-па болгай. Ынчаарга Октябрь революциязының ачызында чүгле ажыл шагы эвес, а күш-ажылдың неделязы безин кызырлыр аргалыг болган, мону Совет Конституцияның хүнүнде чугаалап, демдеглеп каары артык эвес.

— Күш-ажылдың чаа чурумунче шилчээн соонда бүдүрүлге көргүзүглериниң дениели кайы хире оскен ирги?

Бо айтырыгның талазы-биле чамдык деннелгелерни болгаш түңнелдерни кылып болур. Эрткен он айларның планын республиканың бүдүрүлгелери 105,9 хуу күүседкен ийикпе, азы пландан ажыр 1 млн. 535 муң рубльдің продукциязын бүдүргеннер. Эрткен чылдың ол үеэ-биле деннээрге ниити продукция бүдүрүлгези 8,2 хуу өскен. Бо дээрге ниити көргүзүглер-дир. Тодаргай чижектерден ап көрээли. Кызылдың алгы заводу чаа ажыл чурумунче шилчээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2 хуугө бедиткен. Бо чылдың үшкү кварталында заводтуң камналгазы кажаңгызындаа артык болган. Бо эки көргүзүглериниң заводтуң ажылчыннары бүдүрүлге дериглериниң беш хүн дургузунда эң бүдүрүкчүлүг ажыглааш, неделяның арткан 2 хүнүнде профилактика сеттелгени чорудуп турганы-биле чедип алган дээрэн билдингир.

Чадаанаанын болгаш Кызыл-Хавактың хөмүр-даш бүдүрүлгелери ажылчыннарын хүннүн-не ынай бээр сөөртүп турар. Чаа чурум ёзугаар субботада узус сөөртөзинден транспорт чарыгдалдары кызырылган болгаш оон дөрт муң ажыг рубльди камнап алганнар. Кызыл-Хавак шахтазы үш муң ажыг рубльдің электроэнергиязын камнап алган. Бо ышкаш чижектерни уламчылап болур. Хамык ужур бүдүрүлге чорудулгазын болгаш ажылчыннарның күш-ажылын шын организастаарында, чепсек-херектелдерни, иштики курлавырларны долу ажыглаарында болур. Тустус бүдүрүлгелерде партия организациялары бо айтырыларже кичээнгейин угландырар ужуртулар.

— Шилчишкин-биле чергелештир чамдык четпестер, алдаалдар турган бе, Василий Иванович?

— Тургулаан. Беш ажыл хүннүг неделяже шилчилге дээрге, «че» дишкеш, дужаал бижээш, кыла бээр ажыл эвес турган. Экономиктиг санаашкыннарны, анализтерни каш удаа кылып, бо айтырыгны быжырымчалыг шиитпирлеп алгаш, шилчээн организациялар шулуудан ажылдай бергеннер. Ынчаарга амыдырал хандырылгазының чамдык албан черлери чогуур белеткел чок болганнар. Коллектив кежигүнери-биле дугуржуп, солужуп ажылдаар графикти тургузуп тургаш, чаа неделяже бүгү бүдүрүлгелер шилчип болур. Чижээлээргe, республиканың садыг четкилери чаа байдал ёзугаар ажылдаар чурумну черле эки шилип алганнар.

Беш ажыл хүннүг неделяже шилчээн-биле чергелештир чонуң культурлуг дыштанылгазын, өөредилгезин организастаар талазы-биле партия, совет, ыналгыя профовилел, комсомол организациялары улуг ажылды чорудар ужурлуглар. Кол кичээнгейни, база катап демдеглеп каайн, бүдүрүлгеже угландырар херек. Ажылчыннарның беш хүн дургузунда эң күжениишкиниг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, кижилидилге ажылын күштелдирип тургаш, кижи бүрүзүнүң бүдүрүлге, ажылдап турар коллективи дээш сагыш човаа чоруурун чедип алыр херек. Чажыт эвес-ле болгай. Тудуг материалды чогуудан азы ажылчыннарның кыпыр ажылын чогуур үеэниде тодарадып бербээнидеп чамдыкта бөлүк ажылчыннар шак-шагы-биле аваа турарлар. Ындыг байдал биске турбас ужурлуг. Бүдүрүлге айтырыгларын, эт-херекселдің ажыглал, сеттелгезин партийжи контрольга алыр херек.

— Сөөлгү айтырыг. Бүгү коллективтер кажан дөгере шилчипирги?

Сезоннуг ажылдыг көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан черлерни чугаалаваска, республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылдакчылары, албан организациялар черлери декабрь 18-ке чедир шилчий бээр. Бо дугайында доктаалды партия обкомунун бюрозу, Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүдел хүлээп алган.

УЛУГ ЭРГЕ, ЫДЫКТЫГ ХУЛЭЭЛГЕ

КҮРҮНЕ—ОЛ ДЭЭРГЕ БИС-ТИР БИС

К. Н. ДИИГА,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары.

Конституция. Үндезин Хоойлу. Бо сөстер совет кижи бүрүзүнге эң-не чоок болгаш биледингир. Чүге дээрге хостуг кижиниң чугула эргелери болгаш демократтыг хосталгалары ында чарлаттынган болгаш магадылаттынган. Улуг Октябрьдан төрүттүнген Совет күрүнениң юбилейлиг чылында Совет Конституцияның байырлалы биске эң-не улуг үнемчелиг болгаш турааскаалдыг.

— Эрткен бо тоогулуг үениң эң-не коску түңнели болза, чаа үениң хостуг совет кижизиниң хевирлеттинин тургустунганы болур, ооң маадырлыг демиселиниң болгаш эрес-шудургу ажылчорудулгазының ачызында Октябрьның чаалаан алышкынналары камгалаттынган, бистиң чүртүвүста социализм бүрүн болгаш долу тиилээн, чүрт коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар— деп, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга турааскаткан СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге айыткан. Бо бүгү болза чүрттүң бүрүн эргелиг эзэн—совет кижиниң угаан-бодалының, энергиязының болгаш күш-ажылчы холдарының херээ-дир.

Нинтилел амыдыралының демократтыг хевирлери масселаларның чогаадыкчы чоруунга делгем эргелерни берген. Совет кижилер күрүнени боттары эргелеп башкарбышаан, чүрттүң ёзулуг эзлери бис деп үвени медереп билип, экономика болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шинтпирлээринге бүгү күжүн киирип турар.

ССРЭ Конституциязының болуктери болгаш эгелери совет кижилер бүгү-ле үвениң эзэн деп кол бодалды илередип турар. Черни, ооң байлактарын, суугу, арга-ыяшты, заводтарны болгаш фабрикаларны, шахталарны болгаш рудниктерни, транспорттун, харылзааның бүгү хевирлерин, үлетпүрүң болгаш көдээ ажылагийнің бүдүрүлгелерин, коммунал болгаш амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин, чүрттаар оран-саваның кол фондузун ажылчы чоннар күрүне органнарын болгаш хөй-ниити организацияларын дамчыштыр эргелеп башкарын турар.

Советтер болза масса чон-биле тудуш харылзашкан, оларның дуржулгазынга болгаш билиннге даанын алгаш, чогум-на чоннуң алыс тура-соруун амыдыралга боттандырын турар деп В. И. Ленин айыткан. Советтериң ийи миллион ажыг депутаттарының чартыындан хөй кезии ажылчыннар болгаш колхозчулар, чәәрби ажыг хуузу эртемниң, культураның, уран чүүлдүн, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының ажылдакчылары, бүдүрүлгелериң удуртукчулары, инженерлер болгаш өске-даа тускай эртемниглер.

Ажылчы чоннар Советтерин дамчыштыр күрүненің ажылхеректерин эргелеп башкарырынга, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шинтпирлээринге идепкейлин-биле киржин турар. Бо дугайын Тыва АССР-ниң амыдыралы херек кырында бадыткан турар. Эрге-чагырганың чер-чер органнары ажылчы чоннуң калбак киржилгези-биле улуг ажылды боттандырын турар. Республиканың 3000 чыгам депутаттыг бүгү Советтериңде 354 доктаамал комиссия бар. Оларның иштинде бюджет, сан-хөөнүң болгаш планнаашкынның 64, үлетпүрүнүң, тудуг-транспорттуң болгаш харылзааның 15, көдээ ажыл-агыйның 67, культура-чырыдыышкынның 82, кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың 52, социалистиг хоойлу-дүрүмнүң болгаш хөй-ниитиниң корумчурум камгалалының 55, садыг болгаш хөй-ниити чемненилгезиниң 46, чаагайжыдылганың болгаш өрук тудуунуң 59 комиссиязы бар. Бо дээрге эрге-чагырганың чер-чер органнарының кичәәнгейи болгаш сагыш салыышкыны уганмайын турар амыдыралдың чаңгыс-даа ындыг участогу чок дээрзин херечилеп турар. Доктаамал комиссияларда депутаттарның барык 90 чыгам хуузу болгаш 700 ажыг актив хаара туттунган. Ол чорук Советтериң ажыл-чорудулгазы калбак демократтыг эгелерде чоруттунуп турарын бадыткан турар.

Советтериң дорт удуртулгазында ажылчы чоннуң хөй санныг бот ажыл-чорудулгалыг организациялары — клубтар болгаш кызыл-булуңнар, библиотекалар, хөрөөженнер човулелдери, кудумчу, квартал болгаш адаие комитеттери, улусчу дружиналар, эш-хуузунуң судтары болгаш ооң-даа өске организациялар ажылдан турар. Бистиң республикада хөй-ниитиниң ындыг бот ажыл-чорудулгалыг организацияларында 20 муң ажыг кижи бар. Мынчан кәәрге, республиканың соңгукчу назылыг чоннуң барык 10 кижиниң-не бирээзи Советтерде азы хөй-ниитиниң кайы-бир организацияларында ажылдан турар. Ол ышкаш Советтериң күүсекчи комитеттериниң ажыл-чорудулгазында хөй-ниити эгелэшкин калбарган. Күүсекчи комитеттерде штаттан дашкаар киллистер тургустунгандан бөөр ындыг-ла үр уе эртпээн. Ам ындыг киллистер бистиң республиканың районнар болгаш хоорайлар Советтериниң күүскомнарында ажылдап турар. Көдээ, суур, хоорай болгаш район Советтериниң күүскомварының барык шуптузунда күүскомнар дарга-ларының штаттан дашкаар оралакчылары бар. Районнар болгаш Кызыл хоорай Советтериниң аппараттарында ам барык 200 хире штаттан дашкаар инспектор болгаш инструктор ажылдап турар. Бо бүгү фактылар болза социалистиг демократтың ёзулуг тиилелгезиниң, Совет Конституцияның магадылаттынган бадыткалының херечизи-дир. Моон ужурундан совет кижилер «күрүне — ол дээрге бис-тир бис. Чүрттүң бүгү ажыл-херектерин боттарывыс эргелеп турар бис» деп бедик чоргаарал-биле чугаалап турарлар.

Күрүнени башкарарынга ажылчы чоннарның калбак киржилгезин совет соңгуада системазы хандырын турар. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге база республиканың чер-чер Советтеринге бо чылдың мартта болуп эрткилээн соңгулдаларының янзы-бүрү комиссияларынга чүгле бистиң республикага безин 23 муң чыгам совет актив киришкенин чугаалаарга-ла четчир.

Совет нинтилелдің амыдыралының чугула айтырыгларын шинтпирлээринге чоннуң калбак кезээнің киржин турарының база бир тода илерели болза, Советтерде соңгудуп турар депутаттарның составын соңгулдалар санында-ла доктаамал чаартып турарында. Бо чылын болуп эрткен соңгулдаларга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының 64 хуузу, районнар болгаш хоорайлар Советтериниң депутаттарының 65 хуузу, суур болгаш көдээ Советтериниң депутаттарының 66 хуузу бир-ле дугаарында депутатка соңгуткан. Моон ап көөрге, күрүне эргелелиниң, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң херээнге чоннуң улам-на хөй кезии киржип, эргелеп башкарарының школазын эртин турары-дыр.

Чоннуң бодунуң эрге-чагырганы болур Советтериң эргелеп башкарар болгаш күүсекчи органнары бүгүдени хаара туткан. Күүсекчи комитеттериниң, оларның киллистериниң Советтер болгаш чон мурнунга, а депутаттарның соңгукчулар мурнунга отчёт бөөрн дүрүмүттүнген. 1967 чылдың баштайгы чартыында республиканың чер-чер Советтериниң 80 ажыг хуузу боттарының ажыл-чорудулгазының дугайында отчёттарны ажылчы чоннарның мурнунга берген. Амгы үеде районнар, хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттери Советтер мурнунга, оларның депутаттары соңгукчулар мурнунга отчёттарын кылын турар. Сорулга чүдел дизе, ындыг отчёттарны ажыл-херекчи ёзу-биле бедик деңнелге эрттирип, депутаттарның, соңгукчуларның шүгүмчүлелдерин, өртектиг санал-оналдарын амыдыралга боттандырарының чугула хемчеглерин организастаары болур.

«Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы Советтериниң бүгү звеноларының ажылын экижидеринге, оларның масса-биле харылзаазын күштелдирерінге база совет демократтыны улам ыңай хөгжүдеринге чаагай салдарны берген. Ол чугула документинин хүлээп алгандан бөөр үр болбаан. Ынчалза-даа республиканың Советтериниң дыка хөй кезии боттарының туруштарын шын тодаткан, практиктиг ажылды улам тода шинтпирлеп турар апарган.

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтери СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле улуг организакчы ажылды чоруткан. Чер болганга боттуг хемчеглерни ажылдан кылгаш амыдыралга боттандырын турар. Бо айтырыгны көдээ болгаш суур Советтериниң сессияларынга чугаалажын корген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму база Министрлер Чөвүлеки бо доктаалдың Бай-Тайга болгаш Улуг-Хем районнарында канчаар күүсеттинин турарын хынаан.

Көдээ болгаш суур Советтериниң материал-техниктиг баазазын быжыдар талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган. Оларны эт-херекселдер болгаш транспорт-биле хандырарының арга-лары көрдүүп турар. Көдээ Советтериниң хөй нуруузу бо чугула доктаалды күүсетиишаан, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын улам ыңай көдүрериңе боттарының салдарын күштелдирген. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң айтырыгларын Советтериниң сессияларынга, күүскөм хуралдарынга хаая эвес чугаалажып турар апарган. Доктаамал комиссияларның болгаш депутаттарның организакчы ажылы элээн экижээн. Бо талазыбиле Барыын-Хемчиктиң Эргин-Барлык, Бай-Тайганың Шуй, Кара-Хөл, Таңдының Элегес, Кызыл хоорайның Шынаа, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан, Бии-Хемниң Аржаан көдээ, Хову-Аксының суур болгаш өске-даа Советтер юбилейлиг чылда эки түңнелдерни чедип алган.

Советтериң, оларның күүсекчи комитеттериниң бүгү күженнишкиннери экономиканың болгаш культураның чайгылыш чок өзүдезин, ажылчы чоннуң чаагай байдалын бедидерин хандырарынче уланган. Ол болза социалистиг демократтың хөгжүдезиниң шинтпирлиг негелдези болгаш кол үндезини. А өске талазында ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шинтпирлээринге, бүгү нинтилелдің материалдыг чаагай байдалын экижидеринге ажылчы чоннарның калбак киржилгези дээрге-ле социалистиг демократтың эң долу илерели болур. Совет нинтилелдің амыдыралының бүгү талаалары социалистиг демократтыга үндезилеттинин тургустунган.

ЫНЧАНГАШ ЧОРГААР БИС

Совет Конституцияның байырлалынга онза чоргааралдыг ужуражып турар бис. Ол бүгүдеге билдингир: Совет улус Улуг Октябрьның чартык чүс чыл оюн чоокта чаа байырлап эрттиргеш, бо хүннерде коммунизм тургузуушкунунуң күш-ажылчы эзлээнде ажылдан турар. Бистер-совет кижилер, делегейге коммунистиг нинтилелди тургузарының эгелекчилери бис. Ынчангаш бистин чонувус чоргаар, оларның ажыл-ижи өндүр улуг, буянныг, хостуг болгаш тайбың, чаагай.

Тыва АССР—Россия Федерациязының акы-дүнма улуг өг-бүлезинде деп эргелиг 16 Автономнуг Совет Социалистиг республикаларның бирээзи. Аныяк республиканың ажыл-ишчи кижилери бүгү чүрттүң ажылагый, культура тургузуушкуннарынга бүрүн эргелиг киржип турары Совет Конституцияның эң демократтыг, улусчу характерлиинин база бир бадыткалы ол. Мен ам 59 харлыг мен. 1946 чылдан бөөр партия кежигүнү. Чүрттап эткен чылдарымда тыва араттарның амыдыралынга болгулаан чаартылгаларны караам-биле көрүп келдим. Республиканың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — «Тыва кобальт» комбинадының тудуунда Валерий Чадамбаевич Кунгааның бригадазында ам элээн үеде ажылдап келдим. Коллектив чыл-бүрү дээре көргүзүүлерни чедип ап, мурнуку одуругда чоруп турар. Бистиң комбинатта орус, тыва, хакас, украин болгаш өске-даа хөй-хөй националдарның төлөлекчилериниң чаңгыс сорулгалыг, найыралдыг өг-буле болуп ажылдан турары дыка-ла өөрүнчүг. Шуптузуп өөрүшкүлүг, чоргаар ажылдап, чүрттап, хөй-ниити организацияларының ажылынга идепкейлиг киржин турарывыс социалистиг демократтың, Совет Конституцияның ачы-хавыязы болур.

Бүгү-ле чүвени кижиге, ооң чаагай чоруунга бараалгадың, дүрүмчүдүп турар Совет Конституция — ёзулуг-ла чоннуу. Дээди шыны, ден эргени тыпсын берген бодунуң хоойлузунга ынчангаш бистиң чонувус чоргаарланыр.

И. ШОЖУТ,
«Тыва кобальт» комбинадының ажылчыны.

ЧУРУКТА: Валерий Кунгааның бригадазы.

УТТУНДУРБАС ААС-КЕЖИК

Сентябрьның сөөлгү бир хүнүнде меңээ өөрүнчүг медээ келген. Колхозтуң соңгаар чоруур мурнакчыларының арагында секи база киирген, дүрген белеткенгеш, октябрь 1-де чедип кел дидир деп, бригадир чугаалаптарга, өөрээнимден билинмес чыгам апаргаи мен. Чүгле арыг хеп белеткеп алыр, акша-мөнгүнү халас деп дыңнаткан. Моон мурнунда Саян ажыл, улуг чер көрүп чораан эвес, мээң амыдыралымга улуг аас-кежик таварышканы ол-дур, артында Улуг Октябрьның алдарлыг 50 чылының байырлалының бүдүүзүнде. Аңаа өөрүвейн, чүү чүвеге өөрүүр боор ынчаш.

Октябрьның 2-де Кызыл хоорайга чедип келириивиске, Шушенское таваараш, Абаканга аян чоруктун «Найырал» деп демир-оруунга олурган, Москва, Ленинград чедер деп чугаалашкан, чыылган кижилер 400 ажа берген. Оларның арагында малчыннар, механизаторлар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, башкылар, эмчилер, удуртур ажылдакчылар дээш кымнарны чок дээрим. Бо дээрге Улуг Октябрьның, Совет Конституцияның ачызы-дыр.

Улуг автобустар улуг Саянны ашканындан эгелээш бүгү чүве меңээ чаа, солун апаргаи. Шушенскоеде В. И. Ленинниң музей бажыңын көрдүвүс. Бистиң улуг чүртүвүстүң чүрээ Москваага барган, барган, көргеи черлеримниң ат-бажын тыппас мен. Чүү-даа болза, ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге, зоопаркка. Кремльге, ында Съездилер ордузунга барганывысты утпас мен. Боларгa чүнү көрбедивис дээрим, көрбээнивисти көргеи бис, кижиниң угаан-сагыжынга-даа кирбес, кайгамчык солун, сайзыраңгай чүве болду. Москваның кудужуларын, улуг бажыңнарын, ылаңгыя чер адаанда каас чараш оранны көөрге магалыгла! Ону метро дээр деп биске таныштырган. Ооң вагонунда олурупкаш, бир черден унуп турдувус. Бир черге барган, сылдыстарны, айны база көрдүвүс. Ону планетарий дээр. Ындыг чүвени ким дүжеп чораан боор.

Ленинградка баарывыска, Москва-биле база дөмей-ле. Аңаа ирмитажка, Ленинниң музейинге, дайын үезинде өлгеи солдаттарның туралаалынга болгаш Ленинниң истеп-сурүшкүнден чаштынып турганы Разлив деп черинге чөрдүвүс. Оон ыңай-даа хөйну көрдүвүс — адап, санап четпее.

Бир эвес Октябрь революциязы, Совет Конституция чок болза, бистер ышкаш бөдүүн кижилер ындыг улуг оранга — улуг чүрттүң төвүнге, революцияның тиилел үнген төөгүлүг хоорайынга чедер, ынчаар үдеттирип чоруур хуу-салым кайда боор. Маңаа келгеш, хойжу эш-өөрүмге көргеи-билгенимни чугаалаар айын тыппайн турдум.

Бо чорук меңээ уттундурбас аас-кежик болган. Юбилейлиг чылда бодуңнуң ажылым түңнели ындыг болган: 100 хойдан-на 99 хураган, хой бүрүзүндеч 3 ка дук. Келир чылын моон куду эвес көргүзүгну чедип алыр дээш ажылдаар мен. Аңаа кол чүве — кыштыг хур эрттирери, чаш төлду бүрүн камгалап алыры болур.

М. ШОЙЛАА,
Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң хойжузу.

ДЭЭДИ ШЫННЫҢ ХООЙЛУЗУ

1967 чыл — совет улустуң амыдыралынга уттундурбас чыл. Совет күрүневис 50 харлаан. Бежен чылдың бедиинден көөрге улус өөредилгезиниң хөгжүлдезинде кайгамчык улуг чедиишкиннер чедип алдынган. ССРЭ Конституциязында совет хамаатыларының өөренир эргезин хоойлужуткан. Бистиң чүртүвүста үш кижиниң бирээзи-ле өөредилгениң кайы-бир хевиринде хаара туттунган.

Үжен ажыг чылдар мурнунда үжүк-бижик чок чораан тыва улусту ап көрээли. Улуг Октябрьның ачы-салдары-биле тыва улустуң амыдыралы үндезини-биле өскерилген: черивис чаартынган, чонувус чалгыннанган. Совет Тываның хоорай, суур бүрүзүнде школалар бар, ында уруглар эртемнерин чажыттарын чедип ап турар. Республиканың 166 ортумак, сес чыл, эге школаларында 49 муң хире оолдар, уруглар өөренип турар. Чүгле Чөөн-Хемчик районда — 23 школа бар. Мээң ажылдап турарым Шеми сес чыл школазында 385 өөреникчи өөренип турар.

Школада ажылдап турар башкыларда дээди болгаш дооспаан дээди эртемниглер хөй. Ол ышкаш улус өөредилгезиниң шугумунга хөй чылдарда ажылдап келген хоочуннар база бар. Чижээ, Куулар Намзыраевич Очуроол аныяк салгакчыларны кижизидерінің херээнге 25 чыл бараан болган, арга-дуржулгазы байлак, мурнакчы башкыларның бирээзи. 1967—68 өөредилге чылының бирги улдунун чедиишкиннинг дооскан класстар бисте хөй. 2 «б», 3 «б», 8 «б», 6 «а» класстар бедик көргүзүг болган.

Башкы болур, уругларны эртем-билигге өөредир улуг кежикти меңээ Совет арга-чагырга тыпсын берген. Эртем-билигже делгем орукту кижи бүрүзүнге ажыдын турар дээди шынның хоойлузу — Совет Конституцияга кым-даа чоргаарланыр.

О. ШИРИНДИВИИ,
Шеми сес чыл школазының директору.

Коммунистиг тургузуушкуннуң үезинде социалистиг күрүне ёзузу сайзыраңгайжыыр болгаш демократия улам ыңай хөгжүүр.

(Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Тезистеринден).

Кызылдың эмчи училищезин бистиң республикага ортумак эртемниг эмчи кадрларны белеткээр өөредилге чери, ында 750 хире сургуулдар билиглерни шиңгээдип ап турар. Училищениң доозукчулары — фельдшерлер болгаш эмчи сестралары республиканың кайы-даа будуңнарында чонга бараан болганнар. Эмчи сестраларының бир чыл хуусавлыг курузу база ажыттынган.

ЧУРУКТА: Кызылдың эмчи училищезинин бирги курузунун сургуулдары литература кичээлин эрттирип турлар. Оларның башкызы Надежда Николаевна ВОРОНЦОВА кичээл үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

☆ Совет Эвилелиниң девискээри 22,4 миллион дөрбелчин километр болуп турар, ол — курган черниң алдызының бир кезии-дир. ССРЭ-ниң чону — 235,5 миллион кижи.

☆ Социалистиг нинтилел — ажылчы чоннарның нинтилели, ол — найыралдыг ийи аңгыдан— ажылчы аңгыдан болгаш колхозчу тараачыннардан база совет интеллигенциядан тургустунган.

☆ Совет Эвилелиниң чонунуң 76, 39 хуузу ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, колхозчу тараачыннар — 23,58 хуу.

☆ 1966 чылда үлетпүрге болгаш тудутга 33 миллион 860 муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, көдээ ажыл-агыйга — 9 миллион 365 муң, транспортка — 7 миллион 400 муң, эртемге болгаш чырыдыышкынга — 9 миллион 660 муң, кадык камгалалынга — 4 миллион 430 муң кижи ажылдан турган.

☆ 1913 чылда чүрттүң ажылагыйынга дээди болгаш ортумак тускай эртемниг 200 муң кижи ажылдан турган, а 1966 чылда олар 13 миллион кижи болган.

☆ ССРЭ-де кирип турар 15 эвилелдешкен болгаш 20 автономнуг республикаларда 100 нациялар болгаш улустар чүрттап турар.

☆ Дээди болгаш чер-чер Советтериниң депутаттары 2 миллион ажыг кижи, оларның иштинде ажылчыннар болгаш колхозчулар — 60 хуу.

☆ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжында 1966 чылда 143917031 соңгукчулар 1517 депутаттарны соңгаан. Оларның аразында ажылчыннар болгаш колхозчулар 698, а хөрөөженнер— 425 кижи.

☆ ССРЭ-ниң нацвонал орулгазы — 200 миллиард ажыг рубль болуп турар, ооң дөрттүң үш кезии чоннуң материалдыг болгаш культуралыг хереглелин хандырарынга кирип турар.

☆ Амгы үеде бистиң чүрттүң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының күш-ажылчы неделязының үргүлчүлели 41 шак. Ынчаарга СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шинтпирин ёзугаар ийи дыштаныр хүнүг беш хонуктуг ажыл неделязынче шилчирин боттандырган. Ол чорук кижи бүрүзүнге, мурнунда ажылдаар черинче баар орукка чарыгдап турганы 1—2 шакты неделяда кампан бөөр, а чыл дургузунда немелде 8—10 дыштаныр хүнү база бөөр.

☆ ССРЭ-де 34 миллион кижи кыраан дээш база инвалид болганы-биле пенсияларны ап турар, оларның иштинде — колхозчу пенсионерлер — 8,9 миллион кижи.

КЫЗЫГААР ЧОК ӨӨРҮШКҮ

Улуг назылыг кижилер Октябрь революциязының мурнунда чүрттап чораан, арат кижиге хостуг хоойлу — Конституция деп үвени билбес чордувус. Ам бо хүнүң үүге деңнээрил?

ССРЭ-ниң Конституциязының хүнү ам бүгү улустуң хостуг эрге-шөлээзинин улуг байырлалы апаргаи, ооң алдын херелиниң адаанда арат кижи аас-кежиктиг-даа, өөрүшкүзүдаа кызыгаар чок.

Революция мурнундагы Тываның чону иштики болгаш даштыны дарлалдың кадыг-дошкун каргыс хоойлузунун адаанга човулаң көрүп чораан. Бодап көрүнер даан: кижизиг амыдыраар дээш, аңаа удурланган 60 маадырлэрнің 40-нинин бажын кезип шаажылаан. Оюнар сумузу арат Өскүс-оолду хаан хоойлузунга удурланган дээш, холдарын соокка доңургаш, чолдайты кезип каан. Чүгле бо ийи чижек безин кайы хире бужар, кадыг-дошкун чорукту чугаалап турар-дыр.

Шаанда ажылдаар, дыштаныр, өөренир, кырый бергеи дузаламчы алыр эрге деп үве кижи дүжүнгедаа кирбейн чораан. Аныяанда феодалдарга амыр-дыш, уйгу-чыдын чок ажылдан берип, элег-түрег көрүп, аштап-сускап чораш, назылап кыраан соонда ону кым-даа тоовас, чүгле ооң «салым-чолу» билир чорду. Ам Совет Конституция ёзугаар хамааты кижи бүрүзү таваржыр ажылды ап, өөренип, хөгүүг дыштанып, ажыл кылга албастаанда, кыраанда пенсияны ап турар болгай. Бо дээрге Улуг Октябрьның, Ленинниң Коммунистиг партиязының ачызы-дыр.

Октябрьның херелинден одунган тыва чер, ооң кижилери, ажылагыйы таныттынмас кылдыр чаартынган. Ол дээрге арат чоннуң сорук киргеи күш-ажылы-биле, Совет Конституцияның херелинге чыыттыргаш, чедип алган түңнели-дир. А партия болгаш чазак шак ол күш-ажылчы кижи дээш үргүлчү сагыш салып турар. Ол дугайын назылап кыраан, азы ажыл кылыр аргазын оскунган кижилерге күрүненің пенсиязын тыпсын турары херечилеп турар.

Мен пенсия ап орар улуг назылыг кижилериң бирээзи мен. Мурнунда чонумга, партиямга, күрүнемге ажылдан берип чораавым дээш, ам амыдыралга четчир пенсияны меңээ тыпсын турар. Ёзулуг боттуг үндезин хоойлу деп үве бо-дур. Чүгле ол эвес. Бүгү совет кижилериниң, ылаңгыя пенсионерлериниң дугайында ленинчи сагыш салыышкынның чаа херечизи СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң III сессиязының шинтпирлери ол-дур.

Кижини күш-ажыл алдаржыдар, күш-ажыл бирги хүлээлге деп Конституцияның сөстери материалдыг хандырылга-биле тудуш. Ынчангаш, күш-ажылчы-даа, пенсионер-даа совет кижиниң өөрүшкүзүүде кызыгаар чок.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,
пенсионер.

1967 ч. декабрь 5.
ШЫН
2-ГИАРЫН

Совет хоойлу эзлери бис

Кара болгаш ак-даа кештиг
Кандыг кижи бисте чогул,
Дөгерези акы-дүнма
Төрээн чүрттүң эзлери бис.

Албан-хаакчыт, ажылчын-даа
Арасында ылгалы чок,
Чаңгыс улуг ажыл-иштиг
Чаартыкчы эзлери бис.

Күрүневис ажыл-херээн
Дөгереевис башкарар бис,
Дөзу быжыг божаш дивес
Күжүүстүң чажыды ол.

Хоорайга-даа, көдээге-даа,
Хостуг шакта, ажылга-даа,
Сорулгаевис уттуп болбас
Совет хоойлу эзлери бис.

Салчак ОНГАЙ-ООЛ,
ажылчын.

ПРОПАГАНДИСТ

...СЭКП-ниң Чоон-Хемчик райкомунуң бюрозу... Ооң айтырыгларының бирээзи—политшколаларның пропагандистерин бадылаар дугайы.

— Чадаана хоорайда политиктиг эге школаның пропагандизиниге дооспаан дээди эртемниг, СЭКП кежигүнү эш Түметейни бадылаар дугайында санал бар—деп, райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи допчузу-биле чугаалаан, олуруп алган.

— Марксчы-ленинчи теорияны пропагандалаары дээрге, эң чугула партийжи даалгаларның бирээзи болгай. Пропаганда болгаш агитация килдизиниң бо саналын канчаар көрүп тур силер, эш Түметей?— деп, бюро хуралын даргалаан райкомунуң бирги секретары оожум айтырган.

— Политшколага пропагандистеп ажылдаары—дыка харыысалгалыг болгаш улуг чымыштыг херек дээрзин билир мен. Ынчалзажок, бо партийжи чугула даалганы ылаптыг күүседир төлээде, күжүм, билиим, дуржулгам ажыглап, кызыл ажылдаар мен—деп, Түметей дорт харыылаан.

Оон бээр ам ийи чыл ажыг үе эрткен. Политиктиг эге школаның бүгү 78 дыңнакчылары бо аразында «Политиктиг билиглериң үндезиннери» деп номнуң элээн каш темаларын өөренип эрткен болгаш Коммунистиг партияның база Совет күрүнепиң үндезилекчизи, бистиң чүртүвүстүң болгаш делегейниң бүгү ажылчы чоннарының улуг башкызы Владимир Ильич Ленинниң намдарын ханызы-биле өөренгеннер.

Партия чыдыышкынының системазында чаа 1967—1968 өөредилге чылының эгезинден бээр кичээлдерни В. Түметей 5 катап эрттирген. «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы» деп СЭКП Төп Комитединиң Тезистерни школаның дыңнакчылары ам өөренип дооскан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң 1967 чылдың ноябрь 3-те болган байырлыг хуралынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелин болгаш Улуг Октябрьның алдарлыг бежен чылының өске-даа материалдарын политиктиг школаның дыңнакчылары ТК-ның Тезистеринге холбаштыр өөренген.

Марксизм-ленинизмниң теориязын он үш чылдарның дургузунда пропагандалап келген дуржулгалыг пропагандист эш Түметей кичээлдерни республиканың, районнуң, Чадаана хоорайның амыдыралы-биле сыгыл холбаштыр эрттирип, Чоон-Хемчиктиң ажылагый, культура тургузуушкунунуң планныг сорулгалары канчаар күүседтиниң турарын дыңнакчыларга доктаамал информаттан келген. Чижээ, «Социализмниң угаан-бодал культуразы болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези» деп темалыг кичээлди ол эрттирип тургаш, 1930 чылга чедир национал үжүк-бижин чок чораан Тывага культура революциязының чечектелип боттанганын тодаргай холбаштырып чугаалаан.

Кичээлдериң идей-теоретиктиг деңнели, тема бүрүзүн дыңнакчыларның хандыр, быжыг кылдыр шиңгээдип алыры хамыктың мурнунда пропагандистиң белеткелиндеп, мергежилиндеп код хааражыр дээрзин Василий Бажурович кончуг эки билир. Ынчангаш, ол кичээл бүрүзүнге ыяк кылдыр белеткеннип ап турар. Дуржулгалыг пропагандист кичээлдерге белеткенирде чүгле өөредилге номнарын эвес, харын-даа улуг башкылар Карл Маркстың, Фридрих Энгельстиң, Владимир Ильич Ленинниң чогаалдарын болгаш чаа солуннарны, журналдарны ажыглап келген.

«Социалистиг бүдүрүлгениң хөгжүдези болгаш чоннуң материалдыг чаагай чоруунуң көдүрүүшкүнү» деп темага хамаарыштыр катаптаашкын кичээлин хоочун пропагандист дыка солун кылдыр эрттирген. — Бистиң чүртүвүста аш-чем бүдүрүлгезиниң өзүлдезин чугаалап көрүңерем, дыңнакчы эш Дигик деп, Чадаана хоорай Совединиң күүсекомунуң даргазын индирже пропагандист чалаан.

— Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин дүрген хөгжүдер талазыбиле партия болгаш чазактың сөөлгү чылдарда ап чоруткан шинтпирлиг улуг хемчеглериниң ачызында аш-чем бүдүрүлгези бистиң чүртүвүста өскен. Чижээ, 1966 чылда 171,2 миллион тонна тараны, азы 1940 чылдаазындан 1,8 катап хөйү, эштү — 10,8 миллион тоннаны, азы 2,3 катап хөйү, мал саржаан — 1,2 миллион тоннаны бүдүрген. Юбилейлиг чылда күрүнеге мал ажылының продуктуларын болгаш тараа садар социалистиг хүлээлгелерин бистиң районнуң ажылчы чоннары улуг байырладыг бүдүүзүнге чедир элээн ажыр күүсеткеннер — деп, дыңнакчы оожум болгаш тодазы-биле чугаалаан.

Социалистиг бүдүрүлгениң өзүлдези совет улустуң материалдыг чаагай амыдыралын болгаш культуразын бедидеринге быжыг баазаны тургусканын, 1966 чылда бистиң чүртүвүстүң ажылчыннарының боттуг орулгазы 1913 чылдаазы-биле деңнээрге 6,6 катап, тараачыннарның боттуг орулгалары ажылдап турар кижиге онаштыр алырга 8,6 катап ковудээнин дыңнакчылар А. Өлзей, М. Кожуунмай, Б. Монгуш олар боттарының харыыларынга немеп чугааланнар. Ийи шак иштинде кичээлдің эрткени дыңнакчыларгаа, пропагандисте-даа билдиртээн.

Пропагандист Василий Бажурович Түметей көргүзүг материалдары болгаш өөредилгениң техниктиг херекселдерин кичээлдерге калбаа-биле ажыглап турар. Чижээ, политиктиг билиглериң үндезиннеринге болгаш В. И. Ленинниң намдарынга хамаарыштыр диафильмнерни фильмоскоптуң дузазы-биле кичээлдерге ол көргүспүшаан, ында капсырылга тайылбырны дыңнакчыларга очулдуруп берип келген. Ол чөрүк тема бүрүзүн дыңнакчыларның ханызы-биле быжыг кылдыр шиңгээдип алырынга улуг ужур-дузалыг боон турар.

Политиктиг эге школаның кичээлдери, аңаа өөредилге дыңнакчыларның амыдырал-чүрүттүлгезинге, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга, оларның ажы-төлүнүң кижизидилгезинге болгаш өөредилгезинге таарымчалыг салдарны чедирген турарынче улуг кичээнгейни мергежилдиг пропагандист угландырып келген. Политшколага шиңгээдип алган билиин ажыл-албанынга, ажылчыннар ортузунга суртаал ажылын чорударынга чедиишкиниг ажыглап турар дыңнакчылар эвээш эвес. Чижээ, коммунал ажыл-агый конторазының начальниги К. Монгуш ажылчыннар ортузунга массо-политиктиг ажылды чорударынга идепкейлиг киржип турар. Бо чылдың үшкү кварталында бодунуң бүдүрүлге планын контора 109,1 хуу күүсеткен.

— ПАРТИЯ КЕЖИГҮННЕРИНИҢ МАРКСИСЧИ-ЛЕНИНЧИ ӨӨРЕДИЛГЕЗИН, ОЛАРНЫҢ ЫЛАҢГЫЯ АНЫЯК КОММУНИСТЕРНИҢ ИДЕЙЛИГ КАҢНАЛЫЫШКЫНЫН ШИИТПИРЛИГ ӘКИЖИДЕРИ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ ӘҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ БОЛУР ДЕП СЪЕЗД САНАП ТУР, СЭКП Төп Комитединиң отчёттуг илеткелинниң талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң Резолюциязында шак ынчаар айыткан.

Ындыг турбуже, Чадаана хоорайда чамдык партия эге организациялары коммунистерниң политиктиг өөредилгезинге кандыгдаа контрольду боттандырбайн турар чорук таарышпас. Чижээ, тараа белеткелиниң Чадаана конторазындан 4, Чоон-Хемчик райпозундан 5 коммунистери эш Түметейниң удурткан политиктиг эге школазынга киирип, быжыглаан турган. А ол коммунистер чаа өөредилге чылының эгезинден кичээлдерге чаңгыс-даа катап келбээннер. Ынчаарга, хамаарышкан партия организациялары база СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи мынчага чедир ол дугайын эскерип көрбээнин агартыр барымдаа турбас ужуралыг.

Д. ИРГИТ.

ТӨРЭЭН ЧУРТТА

ИЙИГИ РУДА КУРЖАА

АЛМА-АТА. Рудалыг Алтайның будүрүлгелери коргулчун, чее, цинк, ховар металлдар будүрерин ковудедир аргалыг апарган. Сөолгү чылдарда Иртыш хемниң оң талакы эринге шинчилеп дооскан элээн хөй полиметаллдыг черлер ажыглалда кирген. Бо девискээр болза Казахстанның чоон талазында туруп турар болгаш чүрттүң оңнуг металлургия баазазынга чугула курлавыр болуп турар.

Ажыглалга кирип турар чаа байлактыг черлер 18 чүе чылда ажыдып, шинчилээн Алтайның руда куржаа-биле чергелешкек болуп турар. Ол девискээрде даг-тывыш болгаш металлургия үлетпүрүнүң күчүлүг баазазын тургускан.

Казахстан оңнуг металлдар будүрүлгезиниң талазы-биле бистиң чүртүвүста кол черни ээлеп турар болгаш бодунуң продукциязын даштыкы 30 чүрттарже үндүр садып турар.

БОЙДУСКА ЫНАКТАРНЫҢ УНИВЕРСИТЕТТЕРИ

ВИЛЬНЮС. Литва ССР-ниң хоорайларында болгаш районнарында бойдуска ынактарының университеттерин организастаан. Оң дыңнакчылары кыш чоокшулап орда элик, кодан болгаш өске-даа аңнар чемнеп, оттаар черлерни кылган. Хат, шуургал болганда аң, куш чаглактаныр серилери база кылган. Алаактарда болгаш эзимнер кыдыында кодан чиир капустаны, чигирзиг люпинаны база тараан, ынчангаш аңнарга таарымчалыг байдал тургустунуп турар.

ЭЛЕКТРИ ЛАМПОЧКАЛАРЫНЫҢ ЗАВОДУ

ФРУНЗЕ. Электри лампочкалары будүрер талазы-биле бистиң чүртүвүста ең үзүг заводтуң баштайгы ээлчээ Киргизияда ажылдап эгелээн. Завод чылда 300 миллион кезек лампочкаларны кылыр.

Киргизияның заводтары электри шимчедикчилерни, кабельдерни, приборларны болгаш янзы-бүрү аппаратураларны будүрүп турар, оларны Азия, Африка болгаш Европа чүрттарынче хөйнү үндүр садып турар.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

ХЕРСОН. Беш чылдың баштайгы ийи чылында «Каховский» деп тараалаң совхоз гектардан-на ортумаабиле 30 центнер үрезин тараны ап келген. Ол ажыл-агый үрезин тараа садар планын ийи чартык катап ажыр күүсеткеш, юбилейлиг чылдың турасканалдыг тугу-биле шаңнаткан. Совхозтуң ажылчыннары беш чыл планын В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 100 чыл оюнда күүседирин шинтпирлээн.

КУР-ЧЕРЖИЛЕРНИҢ ПЛАНЫ

АЛМА-АТА. Соңгу-Казахстан областың Сергеевск районнуң тараажылары Волочиссканың чер ажылдыларының эгелээшкинин детквишаан, күрүнеге тараа садарының беш чыл планын келир чылын күүседирин шинтпирлээннер. Ол эгелээшкинин Казахстанның Компартиязының ТК-зы чүүлдүгүнгеен.

ХҮЛЭЭЛГЕ БОЛГАШ АЖЫЛ-ХЕРЕК

ФРУНЗЕ. Киргизияда Таласск районнуң «Типлелге» колхозу сүт, дүк болгаш өске-даа продукция бүдүрер талазы-биле беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дугайында хүлээлгени алган.

(СЭТА-ның корреспондентилери).

Делегей бо хүннерде

Вьетнамның Демократтыг Республиказы. Ханойда Донг Ксуанның рынногу вьетнам ай календарын өзүгаар чаа чылдың бүдүүзүнде.

ВИА-СЭТА-ның фотозу.

Чугула айтырыгларны чугаалашкан

БУХАРЕСТ. Румынияның Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму чоокта чаа болган ээзрзин дыңнадыгда чугаалап турар. Пленум 1968 чылда улус ажылагыйын хөгжүдериниң күрүне планының болгаш күрүне бюджединиң төлевилелдерин көргеен болгаш түүлдүг деп санаан. Ол төлевилелдерни Улуг национал хуралга бадыладыры-биле киирер. ТК-ның пленуму аныяктарның ортузунга кижизидилгежилын эжидер дугайында доктаалды хүлээп алган, а ол ышкаш РКП-ниң декабрь 6-да ажыттынар национал конференциязынга белеткел-биле холбашкан зйтырыгларны чугаалажып көргеен.

Чурттакчыларның өөрүшкүзү

УЛАН-БАТОР. Совет Эвилелиниң дузазы-биле Улястай хемни кежир туткан 103 метр узун дуртуг демир-бетон чаа көвүрүгнү ажыглалга киирген.

Көвүрүгнү ажыглалга киирер үезинде чүве чугаалап тургаш, МАРның чазак комиссиязының даргазы, Улан-Батор хоорайның улус депутаттарының хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы Д. Цэдэв агаар-бойдустуң кадыгдошкун байдалдары турзажок, көвүрүгнүң тудуун кыска хуусаада доозуп ыыдаан совет тудугжуларга моол найысылалдың чурттакчыларының өөрүп четтириишкинин илергейлээн.

(СЭТА).

Сафра калбарып турар

ГАВАНА. Кубада улусчу сески сафра—чигир үнүүжүн ажаан алырының болгаш ажылдап кылырының сезону эгелээн болгаш ол ажыл үлам калбарып турар.

Ориенте, Канагуэй болгаш Лас-Вильяс можуларда 23 чигир заводтарының плантацияларында чигирлиг үнүш кезилдезин чорудуп турар.

Тос будүрүлгелериниң ажылчыннары чаа дүжүттүң чигир үнүжүн ажылдап кылырын эгелээн.

(СЭТА).

Вьетнамда дайынга удур

Вьетнам улуска удур дайын чорудуп турар шеригге америк аныяктарны келдирериниге удурланыышкынның национал кампаниязы Каттышкан Штаттарда эгелээн. Студент, чүдүлге, негр болгаш өске-даа организациялардың төлээлекчилериниң—кампаниянның организакчыларының парлап үндүрген дыңнадыында айтып турары болза, америк чазак чүрттү делегейиниг үшкү дайынынче киир чыгаш, Вьетнамда чепсектиг холгаарлаашкынны угаан-сарыыл чокка үргүлчүлеп турар.

* * *

Улуочу дузаламчының француз иштилери ВДР-ниң кызыл крестизинге чорудар сан талазы-биле он үшкү санитар машинаны садарынга эргежок чугула акша хөрөнгини чыгган дээрзин чарлаан.

Чүрттүң бүгү областарында иштилелдің ажыткан тускай салбырлары акша хөрөнгинің, а ол ышкаш ВДР-ниң чонунга хеп болгаш аъш-чемниң чылдазын чорудуп турар.

* * *

«Вьетнамда бистиң будүрер үүлевис-даа чок. Боттарының аал-чүртүнда вьетнамнарның чедип алыр деп демисежин турар хөрээ дээш бистер аал-чүртүвүста, АКШ-та, база демисежип турар болгай бис!» деп, аныяк америк солдат Уильям Персал медеглээн. Барын Германияда бир америк шериг кезээнде ол солдат албан эрттирип турар. Уильям Персал неграрлерге хамааты эргелерни тыпсыр дээш шимчээшкининиң идепкейлиг киржикчизи болуп турар.

Кажан ону Вьетнамче чорударын шиитпирлээн үезинде ол солдат Даниияже дезе берген. Ынчалза-даа У. Персалды америк эрге-чагыргаларга тудуп берген болгаш кара-бажыңга олурткан. У. Персал кара-бажыңдан дезип үнгеш, Швецияже чоруй баргаш дээрзин «Экспрессин» солун дыңнадып турар.

* * *

Вьетнамда дайынга удур демисежин турар америк шажыңчыларының национал комитеди медеглелди парлап үндүрген. АКШ-та хүрээлериниң хөй санныг ламалары дайынга удур шимчээшкинге каттышкан деп, ол медеглелде чугаалап турар. Вьетнамда дайынның калбарыышкынынга удур демисежин турар 80 ажыг чүдүлге организациялары чүрттта ам ажылдап турар дээрзин медеглелде база айыткан.

(СЭТА).

Делегей трибуналының сессиязында

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). АКШ будун нацияны күш талазы-биле үзүткаарынче угландырган болгаш делегейге тергиидээринче америк империализмниң чүткүлдеринде база бир үе-чада болур кемниг дайынны Вьетнамда чорудуп турарын маргыш чок бадыткан турар барымдааларны делегей трибуналынга киирген дээрзин трибуналдың кежигүнү профессор Лелио Бассо (Италия) түүнел хуралга медеглээн. АКШ Вьетнамга дайынны чоруларының кемниг аргаларын, делегей керээлерин өзүгаар хөраан чепсекти кижилерни массалыыбиле өлүреринге, малды болгаш тарылганы үзүткаарынга ажыглап турар. Америк дайынзырактар хөраан бүдүмелдерни, частыр оъктарны, шарик болгаш өртендирер бомбаларны ажыглап турар деп, Лелио Бассо үргүлчүлеп чугаалаан. Шериг албаныларын-даа база ол ышкаш хамааты чонну-даа, кырганнарны, хөрээженнерни болгаш бичии уругларны америк дайынзырактар эттеп, эриндеп, оларга удур араатанзыг аажылаашкынны үүлгедип турар. Мурнуу Вьетнамда 250 муң кижини өлүрген, 750 муң бичии уругларны балыглаан болгаш бертик-бежел болдурган. Бо бүгү араатанзыг үүлгедишкиннер дээш америк солдаттар буруулуг.

Вьетнамны камгалаары-биле каттыжар деп делегейниң бүгү кижилерин Л. Бассо кыйгырган.

Боттарының эргелери дээш

РИМ. Эрткен чылын Италияга ажыл соксадыышкыннарының түүнелинде 14 миллион ажыл хүнү халас эрткен.

ПАРИЖ. Монлюсонга (Алье департамент) болган чыскаалга 5 муң кижи киришкен. Ажылчыннарны ажылдан үндүреринге болгаш ажылтөлевириниң эвээжинге удурланыышкынның демдээ кылдыр организастаан чыскаалдың үезинде хоорайның будүрүлгелери барык шуптузу ажылдаваан. Ажылчыннар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының демдээ кылдыр садыгжылар боттарының магазиннерин хаттаан. Улуг бүгү профэвилел каттыжыышкыннарының барык шуптузунуң ажылчы чоннары удурланыышкынның шимчээшкининге киришкен.

Үстүү Сена, Марна Йонна, департаментилерде суднолар ажылдакчылары ажыл соксадып турар. 40 суднолар шимчээшкин чок турупкан.

Ажылдакчылар күш-ажылдың аарберге байдалдарынга удурланып, ажыл төлевирин бедидерин негеп турар.

ЛОНДОН. Керколдиде Сифида шахтаның 1.500 дагжылары күш-ажылдың байдалдарын эжидерин негевишаан, ажыл соксадыышкынын эгелээн.

Лутонда хоорай автобус транспортунуң 200 ажыг ажылдакчылары ажыл соксадып, боттарының эштеринге хамаарыштыр сагыыга-чүрүм хемчеглериниге удурланып турар.

МОНТЕВИДЕО. Уругвайда эге болгаш өртүмак школаларның башкыларының болгаш хандырыга ажылдакчыларының, дээди өөредилге черлериниң башкыларының болгаш студентилериниң бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны болуп турар. Ажыл соксаткаанар улус өөредилгезиниң хереглелинге бюджет дөзевилелдерин көвүдедирин негеп турар.

(СЭТА).

Грек хунтаны чепсеглеп турар

ВАШИНГТОН. АКШ-тың хөлезилээни... алды америк эсминецтер болгаш суг ишти-биле чоруур ийи хемелер Грециянның шериг-далай флодунуң составында бар. Ийи эсминецтиң болгаш суг ишти-биле чоруур бир хеменің хөлезилээн хуусаазы доозулганы-биле холбаштыр АКШ-тың сенады ону база беш чылда узадыр дугайында шиитпирин хүлээп алган.

(СЭТА).

Политиктиг күштер каттыжып турар

ЛОНДОН. Грециядa шериг эрге-чагыргазының өзу-чурумунга удур демисел улам-на калбарып, коммунистерден эгелээш, барыын партиялларга чедир чүрттүң ең янзы-бүрү политиктиг күштерин каттыштырып турар деп, Грециянның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары Костас Колияннис Лондонга болган парлалга конференциязынга медеглээн.

Амгы кризисти-дүргеен үзүткаарын Грециянның болгаш Киприниң национал эрге-ажыктары, Чер ортузу далайның бүгү өөн талазында тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктары негеп турар. Киприн НАТО-нуң шериг баазазы болгаш АКШ-тың ракета баазазы болдуруп алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле дүшкүүрүг чорукту өөскүдүп үндүреринге грек эрге-чагырганың ролюн Колияннис онзалап демдеглээн.

Эрге-чагыргага удур демиселдиң чедиишкининиң үндезини болза, нацияның бүгү угаан-сарыылдыг күштериниң чаңгыс эви болур дээрзин Колияннис чугаалаан. Бүгү политиктиг партиялар ол демиселге боттарының күштерин каттыштырар болгаш партийжи хууда эрге-ажыктарындан ону бедик көөр ужуралыг.

Бистиң партиявыс болгаш бүгү өөн күштер бо угланыышкынга ажылды бичии-даа кошкатпайн чорудар деп, Колияннис чугаалаан.

Эрге-чагырганы эжелеп алыр болгаш бодунуң байдалын быжыглаарыбиле эрге-чагырга бүгү фашисчи өзу-чурумнарга бот дүүшкен аргаларны: хоп, нүүлдү, күүчүлээшкинни, террорну, угаан-сарыылдыгларны истеп сүрерин өжыглаг турар. Ам эрге-чагырга, хаан дүжүлгези болгаш оларның төп разведка эргелели ышкаш, даштыкы өмээржикчилери фашистиг өзу-чурумну «дүрүм өзугаар» дээр чүве-биле чажырып чаарын оралдажып, Грециянның конституциязын эде көөрүн шуугажып турар. Бир эвес эрге-чагырганың ам белеткеп турар «конституциязы» кажан бир шагда херек кырынга боттаны боор чүве болза, ол «конституция» диктатураның дүрүмү, чүрттүң политиктиг амыдыралынга кирриниден бүгү депшилгелиг күштерни «дүрүм өзугаар» чайладырының чепсээ болуруудан өске үүг-даа эвес болган турар ийик.

Чиик эвес демиселди чорудар апаарын бистиң партиявыс билип турор деп, Колияннис чугаалаан. Бис болгаш чүртта өске-даа депшилгелиг күштер Грецияны демократияның орууне тайбың аргабиле, чоннуң ең калбак массаларының күжениишкиннери-биле кирерин оралдажыр бис. Ындыг болзадаа бир эвес эрге-чагырга хосталга болгаш демократия дээш шимчээшкинни базары-биле күштү моон соңгаар-даа ажыглаар болза, күшке удур күштү тургузар апаар.

Грециянның политиктиг амыдыралынга Коммунистиг партияның ролюнга онзалап доктаагаш, Колияннистиң демдеглээни: Коммунистиг партия 1947 чылдан эгелээш, чажыт байдалда тураажок, Грециядa оон салдары улуг, чүге дээрге улустуң эрге-ажыктары дээш ол демисежиг турар. Ам эрге-чагырганың истеп сүрүүшкүнүнге таварышкан-даа болза, боттарының чүртүнга хосталга болгаш демократия дээш демиселчилериниң бирги одуруунда Грециянның коммунистери чоруп, Коммунистиг партияның хүрээлелинге чаа-чаа кежигүннер кирип турар.

Грециянның хосталгазы дээш сураглыг демиселчи композитор Микис Теодоракис Афинының кара-бажыңында чыдар болгаш өлүрүкчүлер ону эттеп эриндеп, оон угаан-бодалын сый шаварын оралдажып турар деп, Костас Колияннис дыңнаткан. Грециянның улустуң маадыры Манолис Глезосту Лерос ортулукта албадал лагериниче шөлүпкен.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛГА КИЖИЗИДЕР

Комсомол конференцияларындан

Чоокта чаа Бай-Хаактың Культура бажыңынга районнуң бүгү-ле булуңнарындан комсомол организацияларының төлээлери чыглып келген турган. Олар Танды районнуң комсомол организациязының чыл иштинде чорудуп келген ажылын чугаалажып, моон соңгаар сорулгаларны салыр дээш районнуң комсомол конференциязынга киржири-биле чедип келгеннери ол.

Отчёттуг үеним дургузунда комсомол организацияларының, оон кежигүннериниң ажыл-чорудулгазында улуг өскерилгелер болганын эш С. Седен-оол райкомнуң мурнундан отчёттуг илеткелинге демдеглээн. Комсомолчуларның хөй кезии улус ажыл-агыйының чугула адырларында хөйү-биле ажылдап турар. 1600 комсомолчулардан 700 кижи көдээ ажыл-агыйда, 200 кижи тудугда, 310 аныяк интеллигенцияның 147-зи мал ажылының тускай эртемниглери, 317 механизаторлар бар.

Көдээ ажыл-агыйның үлетпүрүнүң хөй санныг мурнакчылары аныяктарның ортузунан үнген. Олар «Хүндүлелдің демдээ» орденнин эдилекчилери саанчы Оюн Чечек (Дуржулга станциязындан), хойжу Монгуш Алдай-оол («Коммунизмнин херели» колхозтан), Күш-ажылчы Кызыл чук орден хөрээн каастаан Михаил Монгуш, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан Ооржак Эзир-оол болгаш өске-даа чүс-чүс комсомолчулар болгаш аныяктар болур.

Комсомолчу-аныяктарның коллективтери байырлал мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, алган хүлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткеннер. «Коммунизмнин херели» колхозтуң Могай фермазының найыралдыг коллективи (комсомол болуунуң организакчызы Любовь Оюн) сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарыштың он айлар түүнелинде тиилекчи болган. Ферма он айларның дургузунда бир саар инекке онаштыр 1300 кг сүттү саап, азы эрткен чылдың бо үезинге бодааргa 103 кг хөй сүттү бир инектен саап алган. Фермада 21 саанчыларның он дөрту комсомолчулар. Олар коллективтин хөй-ниити ажылларынга идепкейлиг киржип турар. Бог-тывынгыр уран түүлүүн концерттери, лекциялар, беседалар, дыштанылга кежээлери ферманың кызыл булуңунга үргүлчү болуп турар. Ферманың комсомол группазы районнуң комсомол группаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган. Бо чылын ВЛКСМ кежигүнүнге 8 аныяк малчыннарны хүлээп алган. Ай санында комсомол хуралдарын эрттирип, аңаа ажыл-агыйның, кижизидилгениң чугула айтырыгларын чугаалажып турар.

Отчёттуг үеним онзаланыр түүлү чүл дизе, районнуң комсомол организациялары аныяктарны ажыл-агыйжы сорулгаларны күүседиринче хаара тудуп, оларны күш-ажылга кижизидериниче боттарының ажыл-чорудулгазын угландырганы болур. Дуржулга станциязының, «Коммунизмнин херели» колхозтуң, «Типлелге» совхозтуң комсомол организациялары мал ажылының продуктуларын көдүрер, депшилгелиг технологияны ажыглаар болгаш көдээ ажыл-агыйның культураларын өстүрериниң мурнакчы дуржулгаларын нептедиринге аныяктарны эвилелдеп шыдаан. Аныяктарның ортузунга тускай мергежилдерни чедип алыры дээш шимчээшкин калбарган. Оон түүнелинде чүс-чүс оолдар болгаш кыстар трактурист, комбайнер, чолаачы мергежилдерни чедип алганнар. Чүгле бо чылын 86 дээре комсомолчуларны болгаш аныяктарны мал ажылынче чоруткан.

Үстүнде комсомол комитеттери аныяктар коллективтериниң болгаш аныяк ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарышты калбартып, оларның ажылдаарынга, өөренириниг болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээринге шудургу ажылдаанар.

Аныяктарны күш-ажылга кижизидип турарында ам-даа четпестер районнуң чамдык комсомол организацияларында бар. «Революциянын чалбыыжы» колхозтуң сүт-бараан фермаларында аныяк саанчыларның ажылдап турар чери хирлиг, күш-ажылдың чурумун тургусканы болгаш социалистиг чарышты калбартканы буду деңнелдиг. «Элегес», «Межегей», «Россия» совхозтарда аныяктарның иштинден чаңгыс-даа кижи коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге киришпейн турар.

Сөолгү чылдарда мал ажылынга дыка хөй аныяктар келген. А чежелери фермалардан чоруй барганы? Хөй кезии деп чугаалап болур. Ол комсомол комитеттери аныяк малчыннарга таарымчалыг байдалды тургузар дээш ажылдавайн турарын херечилеп турар. Комсомол организациялары аныяк кижи бүрүзү-биле, оон онзагай байдалын өөренип турган, тускай ажылды чорудуп, оларны хөй-ниитижи чоруккa кижизидерин чедип алыр ужуралыг.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин улам эжидип, оларның бүдүрүлгеге киржилгезинге, ниити болгаш политиктиг билиин бедидеринге кол кичээнгейни салырын «Революциянын чалбыыжы» колхозтуң комсомол организациязының секретары В. Шелепов, «Тыва кобальт» тудугда бригадир Нина Еизак, Дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы В. Барышников-даа, башкы Е. Чимдан болгаш өскелер боттарының санал-оналынга бергеннер. Комсомолдун иштики ажылдарын сайзырадгайжыдар, аныяктарны совет улустуң революсчу, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаңчылдарынга кижизидерин конференцияга айыткан.

Конференцияга В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 100 чыл болуруң база ленинчи комсомолдуң 50 чыл оюн таварыштыр ап чорудар хемчеглерни хүлээп алган.

Райкомнуң чаа составының организастыг пленумунга комсомол райкомунуң секретарларынга К. Шаңгыр-оол, В. Ровенский олар соңгуткан.

1967 ч. Декабрь 5.

ШЫН

3-КУ АРЫН

ФЕРМАДА КЫШ

Бысканнап каан харга мал-даа кыштаарга, машина-даа маңнаарга, довурак бурунайнып-ла турар. Ол хиреде соопу аажок. Кара доңдак кончуг дээри-ле шын. Шаандг болза, «шанактанырга шанак чорбас, тергеленирге терге шимчевес, канчаар чоор?» дээш, чушкуу дырбааш олуруптар хире үе.

Хуу тараачын ажыл-агый деп чүвениң ужу-кыдыын бодумнуң караам-биле көрген кижи болганымда сактып тур мен. Бистиң кыжывыс үр-даа, соогу-даа дынзыг. «Шанааңны чайын белетке» деп сөстүң тыптын келгени-даа таварылга эвес. Кыжын сөөртүр чүве-ле хөй. Чин-маң дээн ышкаш албан херектерин санаваска, тараачын кижи одаар ыяжын, сиген, саваңын, бүрүзүн, шаңдазын кышты кыштадыр сөөртүп келир. Даң халазындан карацгы дүнге чедир шыырадып келир. Дөмейле дүлдүнген ажылыдан ушта булганып шыдавас, амыр-дыншдаа чок, кылыр ажыл-даа эгээртинмес. Чаңгыс кижи чүзүнге четчир, чеже шырбаяр.

Ам магалыын көрүңер даан! Дүүнгү тараачынның оглу, кызы көдээ ажыл-агый артелинин кежигүнү азы күрүпениң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин ажылчыны! Мунган ааг-хөлү техника, холунда туткан чепсээ база-ла техника.

Дөргүн сүт-бараан фермазынга чоокта чаа чеде бердивис. Инек өдээ бөлүп турган бульдозер фермадан үнүп бар чор. Оон өске ажыл кылыр дээш бар чыдары чугаажок. Моон мурнунда оон ол бичии када-ла кылып каапкан ажылын ферманың бүгү кижилери хүүрээн, хетпезин туткан, носилкалап арыглаан, шанактап сөөркен турар, аңаа бир хүн, ийи хүн чарыгдаар турган. Бистиң малчын улуузувус тракторну шарыга, автомобильди аътка дөмейлээр, тракторну бо шагның шарызы дижип шолалаан-даа тургулаар. Оон угказы база-ла шын. Трактор чоржаң-даа болза бодур дээнзиг, ырак эвесте сиген сөөркен трактор чоруп олур. Шынап-ла «шары, буга кожуп алгаш, тракторга канчаар деңнээр» деп ыр сагышка дораан-на кирип келир. Сараат чыгыы сигенни сөөртүп алган. Тракторнуң башкарыкчызы Күжүгет Дөкен-оол. Фермага мал чемнериниң курлавырын мөөнөөри-биле ийи автомашина, бир трактор быжыглаан каан чүве-дир. Олар тараа шөлүнден саваңны, шыныадан сигенни ферма чанында эккеп мөөнөп-ле турар. Ам ферманың кажаазының иштинде күзүн сөөрттүүгени-биле, ам сөөрттүүгени каттыштыр каш-даа узунузун сарааттар кылдыр тургустунган — туйбу кургадыр сарайлар-ла. Техника деп чүве ындыг магалыг-дыр.

Ферманың тергиин саанчыларының бирээзи Мария Саңгы-Бадыраа фермада дежурныйлаан тур. Ферманың ажылын башкарып турар саанчы Монгуш Алдын-кыс отчёт дужаар дээш чоруй барган чок болду.

— Фермаңарны көргүзүп көрүңерем — деп, дежурныйдан диледивис.

— Чээ, харын көргүзер-даа чүвүс бар боорул аан. Инектеривис үне берди. Саггаан сүдүвүсү дужаап чорудуптувус — дээш, Мария Саңгы-Бадыраа «моон-на чүү-хөө чүве көрүп аарлар боор» дээнзиг, кызыл-булунунче эрти. Бистер база олче углаптывыс.

Шынап-ла, ферманың ажылының көрүнчүү кызыл-булуң болур ужурлуг. Ферма бодунга бердинген планны канчаар күүседип турарын, саанчыларның канчаар ажылдан турарын кызыл-булуңдан көрүп ап болур. Ындыг-даа болза бо ферманың кызыл-булуңундан ындыг чүвелер билип алыр арга чок болду. «Коммунистиг күш-ажыл фермазының социалистиг хүлөөлгелери» деп стендиде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн дугайында В. И. Ленинниң чугаазын бижээн. Ферманың шаңнаткан ийи шаңнал бижии бар. Ферманың бо чазын 100 инектен алыр бызаазының, белеткеп алыр сигениниң дугайында домактар бижиттинген. Саанчыларның аттарын чыскаап бижип каан боордан башка, оларның алган хүлөөлгелери ол хүлөөлгелериң канчаар күүсеттинип турарының дугайын бижиир ужурлуг көзенектер куруг артпышаан. Ферманың кварталдар аайы-биле күрүнеге садар сүдү деп көзенек база ак хевээр. Ол болза көскү агитацияны бо фермада херекке албайн турарының херечизи ол.

— Фермаңарның кодан-девискээрин эргип көрөөлицерем — дээш, дежурный-биле кады чоруптувус.

— Бисте бир өөрүнчүг чүве болза — дээш, Саңгы-Бадыраа өөрүшкү-биле тайылбырлады. Бус-биле изидер одалганың (паровоювустун) чаа ажылдай бергени. Ол ажылдай бөөрге, чашдаа, доруккан-даа бызаалар турар өрөөлдер чылыг турар болдур ийин. Инек ижер суг база чылыг болур. Кол-ла чүве болза инекке чиртир саваң ылбырадыр. Бо чылын силозувус дыка эвээш болган. Ковусту камнап, харамнаныш тур бис. Ынчангаш саваң ылбырадырын четтикпейн манап турдувус. Паровоювус ажылдап өгелей бөөрге, бир эмырадывыс. Ам-даа кезек маналр боор бис. Бо талазы-биле ёзулуг амыраар үевис удавас. Механиктер саван ылбыраадыр херекселди септеп ажылдадыры-биле кылыр дей берген. Бо өйде силос бере бөөривиске, сүт немежи бөөр чүве. Ам сүт немешпейн турар. Хүндүс чер оттаргаш, өртен, кежээ курраг саван, сиген бөөрге, канчап немежир деп бодаар силер. Бо болза күс хүр болгай, ам саваң ылбырадып бергеш, шала часкаар, кадыг-берге үеде бичии силозувус ажыдып берзивиссе деп бодап турар улус бис. Ынчаар болзувусса сүт бүдүрүлгези чоорту көвүдээр боордан башка кудулавас — дээш, саанчы үүнү чугаалаптым дээнзиг бот дугайты боданы берди. Бистер кочегарның чанынга чедип келдивис. Бичии өрээл иштинде «КВ-300» деп котёл шүжүгейндир ажылдаан тур. Оон одакчызы аныяк оолдан айтырдым:

— Саваңны кажан ылбырадып эгелээр силер?

— Та, билбес мен. Мээн хераам мону одаар бо-ла — дээш, шүжүгейнип турган ак котёлче айытты. Механизаторлар ийи-үш мергежилдиг боор чүве болгай, котёлду изитпишаан, саваңны ылбырадып шыдаптар боор бо деп бодал-биле ынчап айтырганым ол ийин.

— Саваң ылбырадыр херексел бо-ла болгай,— дээш, дежурный саанчы даптын дөрбелчинней ээп каан демир хоорзаны көдүре тутқулап, ында турган үлгүүрге дег мөкүлчек демир херекселди холу-биле дээп, «мен билир турган болзумза, шагда-ла эптеп, ажылдадыпкан турар ийик мен» дээнзиг, кезек када шырайы хомудаанзыг кыныы бергеш, уламчылап чугаалады:— Бистиң механиктеривис мону кээп көрүп, холу-биле деттен улус. Кылып берптерлер боор.

Саваң ылбырадыры азы ылбыраткан саваң — саанчыларның бөгүнгү күзели ол. Оон өске ажылдар фермада багай эвес тургустунган. Арган болгаш кырган 8 инекти аңгылаан. Оларны кадарчы Доңгак Дадар-оол тускай чемгерип турар. Өске инектериниң күжү эки. Хүнде 4 литр хире сүт берип турар. Бызаа ажаакчылары Дуктуг биле Көк оларның ажаап турар бызааларының күжү эки. Ферма бо чылын үүс инекке онааштыр 88 бызааны алган. Инектер ам-даа төрүп турар.

Монгуш Алдын-кыс, Ооржак Севен, Мария Саңгы-Бадыраа, Сарыглар Балбак-Кара, Сат Чылбак, Ирина Сат, Ооржак Өнермаа олар боттарынга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 1047—1958 литр сүттү сагганнар. Бо ферманың күш-ажылчы коллективи сүт бүдүрериниң талазыбиле чыл планын хуусаа белинде күүседипкен.

С. ПАВУ.

Чөөн-Хемчик районда СЭКПниң XXII съездизи аттыг совхоз.

МОСКВА. Келир үениң Шушенское хоорайының македин ССРЭниң Улус ажыл-агый чедиишкинниериниң делгелгезинде делгээн. «Гипрогорнуң» № 2 мастерскаязының архитекторлар коллективи Шушенскоени чаартырының болгаш эде кылырының кол планын ажылдап кылып, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга чедир ооң ады-биле холбашкан бажыңны чаарты тудар база суурнуң ооң чоогунда кезиин заповедник болдурар соруланы салган. Аңаа хөй каът бажыңнарны, магазиннерни, школаларны болгаш оске-даа бажыңнарны тудар.

ЧУРУКТА: Улус ажыл-агый чедиишкиниериниң делгелгезиниң көрүкчүлериниң келир үеде Шушенскоениң македин көрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

Партия обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи база политиктиг чырыдыышкын Бажыңы бо чылдың ноябрь 30-ден декабрь 2-ге чедир политиктиг эге школаларның пропагандистериниң семинарын Кызыл хоорайга организастап эрттирген. Районнардан болгаш республика төвүнден семинарга 160 ажыг пропагандистер келген. Оон ангыда СЭКП райкомнарының болгаш Кызыл хооркомунуң пропаганда болгаш агитация килдистериниң эргелекчилерин семинарга чалаан.

Теорияның айтырыгларын өөрениринге дыннакчыларның сонуургалын бедидер чугула сорулгага политиктиг эге школаларның пропагандистериниң амгы семинарын колдуунда холбаштырган. Кызылдың педагогика училищезинин башкызы **С. С. Оюн** «Өөредилге чорудулгазының психологтуг үндезиннери», «Билиг» ниитилелинин кежигүнү, хоочун лектор **Ф. М. Кузьмин** «Политиктиг литератураны ажыглаарынга дыннакчыларны чаңчыктырар талазы-биле пропагандистиң методиктиг ажылы». СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң политиктиг чырыдыышкын Бажыңының эргелекчизи **С. С. Сонам** «Теорияны өөрениринге дыннакчыларның сонуургалын бедидер талазы-биле пропагандистиң методиказы», партия обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу **А. Ф. Емельянов** «Социализмниң угаан-бодал культуразы болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези» деп темаларга база лектор **И. П. Соболев** амгы делегей байдалының дугайында лекцияларны семинарга номчаанар.

Москвадан тускай чаладып келген эртемденнер семинарның ажылынга база киришкен. Төөгү эртемниериниң доктору **А. А. Галкинниң** «Октябрь болгаш делегейниң революстуг чорудулгазы», юридиктиг эртемнерниң доктору профессор **Б. С. Мандовскийниң** «Совет ниитилелдиг социалистиг тургузуу болгаш социалистиг демократианың хөгжүлдези» деп темалардыг лекцияларын семинарның киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаанар.

Пропагандистер боттарының дуржулгазын семинарга база солушкан. Политиктиг эге школаларга кичээлдерни канчаар эрттирип, катаптаашкынарны канчаар чорудуп турар дугайында айтырыгларга хамаарыштыр Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта политиктиг эге школаның пропагандизи **О. Хомушиу**, Кызыл хоорайда — **Л. Козлова**, Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозта —**И. Комбу**, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта—**Х. Кудуракпай**, Тожунуң Тоора-Хемде—**Н. Дорму** олар семинарга тодаргай чугаалааннар.

Районнардан келген пропагандистер Кызыл хоорайның албан организация, бүдүрүлге, тудуг болгаш транспорт черлериниде политиктиг эге школаларның кичээлдериниге барын олурушканнар.

Чагаалардан одуруглар

Иштии-Хем сес чыл школазынга ада-иелер хуралы боор эрткен. Школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның байдалы база ада-иелериниң школа амыдыралынга киржилгезиниң дугайында школа директору Д. Б. Дорлук, ада-иелер комитединиң даргазы Х. Ч. Сүрүү дыңнаадыглар кылган. Бирги улдуда школаның түңнели багай эвес болган. Школа болгаш ада-иелериниң аразында харылзаа быжыг. Ылаңгыя 6-гы, 2-ги, 5-ки классларның өөредилге хуузу бедик болган. Уругларының өөредилгезин херекке албас, школага чаңгыс-даа келбес чамдык эштерин ада-иелер комитединге чугаалашкан. Уругларның өөредилгези болгаш кижизидилгези дээш ада-иелер, школа, хөй-ниити шупту харыысалгалыг болурун хуралга чугаалашкан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

* * *

Улуг-Хемниң Ак-Тал суурда сес чыл школазын бо өөредилге чылында 7 класска чедир ажытканы ында чурттап турар малчыннарга, тараажыларга таарымчалыг апарган. Өөредилгениң баштайгы улдуунуң дугайында ада-иелер хуралынга өөредилге эргелекчизи эш Маадыр-оол илеткел кылган. 1-ги, 3-кү, 7-ги класстарның башкылары Доңгак Биче-кыс, Ховалыг Кара-кыс, Борис Доңгак уругларны быжыг билиглерби-ле чепсеглеп турар. Ийиги класстың өөредилге деңнели чавыс болган. Өөредилге-кижизидилге ажылын экижидиринче угланган хемчегларни алырын хурал шиитпирлээн.

Д. ШУЛУУ.

* * *

Ак-Туруг ортумак школазы 1-ги улдуниу чедиишкинниг дооскан. Школаның ниити өөредилгези 90 хуу болган. Бирги улдунда 4—5 демдекке өөредилге өөреникчилер хөй. 3 «а» биле 3 «б» класстар 100 хуу өөредилгелиг болган.

Комсомолчуларның «Прометей» деп бөлүмү эки ажылдан турар. Комсомолчулар В. И. Ленинниң намдарын өөренирин доозуканнар. Оон аңгыда суурнуң улусчу дружина чөвүделиниң ажылынга улуг дузаны комсомолчулар чедирип турарлар.

Н. ШОЙДАА.

Улуг-Хем район.

Үнүш чизези

Казак ССР-ниң эртемнер академиязының ботаника институду Казахстанның үнүш чизезин дооскан. Девискээр талазы-биле чурттуң ийиги черин эзлеп турар ол республикага эртемденнер 5650 чүүл үнүштерни даңылаан алган. Чеди чүүл үнүштүң бирээзи-ле чүгле Казахстанның үнүжү болган. Казахстанның үнүш бойдузу чүзүнчеевир талазы-биле Совет Эвилелиниң бүүг үнүш бойдузунуң барык үштүр бири кезии болуп турар.

Үнүш аймаан чизелээни—оон тыптып келгенин өөренип көөрүнче чугула базым болган. А Казахстанның чер үнүштерин культурлуг болдурарын дүргедедиринге ол база чугула. Оларның аразынан ажыктыг 1500 ажыг чүүл үнүштер шереттиглен.

Чаа библиотека

Кызылдың 26-гы кварталында чаа библиотека ажыттынган. Ол библиотеканың иштики дерилге-чепсегелери онзагай. Оон ном салыр полкаларын хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының демир-дес мастерскаязы демир аймаандан кылып берген.

Библиотека ажыглалга кирер хуусаазындан үш хонук мурнай ажыттынган. Борта оон эргелекчизи Г. М. Вахованың чүткүлдүг чоруу ролдуг болган. Амдыызында библиотека 2 муң ажыг ном фондулуг, ында политиктиг, уран-чечен литературалар болгаш уруглар номнары база бар. Ном фондузу чаа чылдан эгелеп улам немежир.

С. СОДНАМ.

Күзенчиг аалчы

Кым-на онаашкан ажылынга ынак, оон харыысалгазы дээш кызымаккай болурул, ону чон хүндүлээр, мактаар. Ындыгларга Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда почтачы Вера Хирлиг-оол хамааржыр.

Комсомолчу аныяк кыс колхоз төвүнге почтачылап ажылдаа-ла ийи чыл ажып турар. Бо үениң дургузунда суурнуң чурттакчыларының чагыткан солун, сеткүүлдерин база чагаа, бижиктерин чогуур үезинде ээлеринге чедирип, мактал, хүндүткелди чедип алган. Оон ак сеткилдиг кызымаккай ажылын колхоз баштаар чери, ында партия организациязы үнелеп, каш удаа өртектиг болгаш мактал бижиктер-биле шаңнап келген.

1967 чылдың чагыдылгазынга идепкейлиг киржип, 600 рубльдиң чагыдылгазын ол бижиткен. А 1968 чылдынын 1400 рубльге организаетаан. Вера Хирлиг-оол бодунга онаашкан үлүүн оранчок ажыр күүседип, ам республика солуннарының чагыдылгазын чорудун турар. Колхозчу ажыл-ишчилер 200 «Шыны», 60 «Тувинская правда», 180 «Тываның аныяктарын» болгаш дыка хөй төп солун, сеткүүлдерин чагыткылап алгылаанар.

Вера Хирлиг-оол чүгле бодунуң онаашкан ажылынга түткүлдүг эвее, харын колхоз баштаар черинин болгаш комсомол райкомунуң пленум кежигүнү болуп, хөрээженнер чөвүдели дээш хөй-ниитинин ажылынга идепкейлиг чоруун база илередип турар.

Вера Хирлиг-оолду Баян-Колдун чурттакчы чону бистиң күзенчиг аалчывыс деп турары чөп. Ол хүн бүгү суурнуң бажың бүрүзүнге кирип, чонуң чагаа, бижиктерин озал чок чедирип турар. Ынчангаш Вера чонуң хүндүткелин чедип алган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Көдээ клубта

Улуг-Хем районда Ак-Туруг суурнуң көдээ клубунуң ажылы моон мурнунда багай турган чүве.

Бо чылын ында байдал сыр өске: клубтуң септелгезин эки кылган. Оларар ыяш дүжүрттүнген. Көскү агитацияны көрүштүг кылган. «Коммунист» деп хана солун доктаамал үнүп, ажыл-ишчилерниң чедиишкинин, чамдык четпестерни илередип турар. Ниити залда үредик сандайларны солаан. Клубтуң чаа составтыг чөвүделин тургускан, оон кежигүннери янзы-бүрү бөлүмнерниң ажылын организастап эгелээн.

Н. ШОЙДАА.

Бирги чер дээш

Өвүр районнуң төвү—Хандагайты суурнуң шыдыраа талазы-биле бирги чери дээш суурнуң 18 шырак шыдыраачылары мөргүшкан. Оларның аразында бирги разрядтың 1 кижи, ийиги разрядтың 4 кижи болгаш үшкү разрядтың шыдыраачылары база бар.

Бирги чер дээш болган чидиг демиселдиң түңнелинде Хандагайты ортумак школазының башкызы Маадыр-оол Лопсан-Серен тиилээн.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

МООЛ ӨҢНҮКТЕРНИҢ ШҮЛҮКТЕРИ

С. ДАШДООРОВ.

Гобиниң эртени

Элезиннер торгу-даа дег,
Эзжектерде чуруттунган.
Сарыг-айраң хевис-даа дег,
Сагыш четпее делгем-дир сен.

Кызылгыр хүн чөөн чүктен
Кыстар ышкаш баккылап кээр.
Делегейни көрүкээштиң
Дерин чажып турган-даа дег.

Эриг алдын херелдер-даа
Чалгыглар дег чатты-ла бээр.
Эрээн-шокар дилиндектер
Чавырлып каап шөйлү бээрлер.

Катап-катап көре бээр сен —
Ала кештер чадып каан дег.
Харын бирде улуг пар-даа,
Арт дег кылдыр чыдышканзыг.

Чырык болгаш хөлегелер
Чыглып, тарап солчуп турар.
Чүзүн-бүрүн оңнер холчуп,
Чүглеп-чуруп турганзыг-даа.

Хөлегезн шөйлү берген
Теве шолээн базып чоруур.
Хөлге мунган ээзи кижи
Депсеннипкеш, челзивиттер.

Орус дылдан очулдурган
О. СУВАКПИТ.

Ц. БАДАМДОРЖ.

Хандагайтының кызынга

Шырайында хүлүмзүрүүн
Шынчы сеткил, аажы-чаңын,
Төрээн черим бурят чурттуң
Төлептиг кызы сагындырды.

Хандагайты кылаң суунга
Арпың көрүп олур сен бе?

Кайгап ханмае чаражыңны
Ам-на бодуң эскердиң бе?

Хандагайты кара суу дег,
Карактарың хоюг, чымчак.
Ырак Тываң агаары дег
Ынакшылың арыг боор, аа...

Моол дылдан очулдурган
Г. САНЧАА.

Ч. Ян-оолдун «Кыштагда» деп чуруу.

БАЖЫҢ ХЕРЕКСЕЛДЕРИН АШТААРЫ

Өң кирбээн, лактаваан азы савыла, дермантинби-ле шап каан диван, кресло херекселдерни ол пөс-биле хүн бүру чодуп турар.

Өң кирип, лактап каан херекселдер болза оларны дуктугур материалдыг (дуктен кылбаан) курраг пөс-биле чодар. Сишлбиглерни чымчак хылдыг хеп щётказы-биле аштап турар.

Нарын шепкен, пөс материал-биле шап каан чымчак диван, креслону аштаары элээн берге. Оларны доозун сордурар автоматтыг приборнуң күжү-биле аштаар. Ону электри удазынынга улаптарга кандыг-даа херекселде углаан доозукну ундур соруптар. Чамдык улуг бажыңнарның эргелелдери чурттакчыларга доозун сордурукчуларын ажыгладып турар.

Бир эвес доозун сордурукчузу чок болза чымчак диван, креслоларны чылда бир-ийи катап каптап арыглаарга эки. Бир эвес агаарның таарымча чогундан даштыгаа ундурери берге болза соңгаларны ажыткаш, өрээл иштинге каптап болур.

Оларны каптаарда дараалындагы ийи аргаларның бирээзин ажыглаза чогуур, чүл диле; бирээде, креслонуң азы дивапның шагының азы хевистиң кырынга эрги, ол ак чоорганны ийикпе, кандыг-бир эрги ол пөсту чыпшыр салгаш, оон кырын дургаар чиңге, узун ыяш-биле ук пөс хириккиже чедир каптаар, хиригип калган пөсту сугга булгап каапкаш, каптаашкынны каптап уламчылаар. Ийиде, тон аштаар кадыг кылдыг щёткага чылыг, сугга оттурып каан ийи каът марляны ораап алгаш оон-биле креслонуң, дивапның шагыларын, а ол ышкаш хевистерни ганага тургузун аштаар. Ындыг щёткалар-биле сыртыктарны база аштап турар. Хевистерниң кырынга хар чашкаш, щётка азы кадыг ширбиил-биле аштаарга оларның хири эки арлыр. Оларны ол дус-биле арыглап база болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **Уругларга дириг-чуруктар** 10, **«Пароль херек чок»** (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3, 6, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Марианна»** 10.30, 12.30, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Уругларга дириг-чуруктар** 9.40, **«Күчүлүг соруктуглар»** (1-ги, 2-ги сериялары) 11, 2.10, 5.30, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **Киночыынды** 10, **«Билдинмес солдат чок»** 11.40, **«Малиновкага болган куда»** 3.30, 7.10, **«Цыган»** 1.40, 5.20, 9 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Чадаг-тергелер чагырыкчылары»** 10, **«Истелге уламчылап турар»** 12, 1.50, 3.40, 5.30, 7.50, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Марианна»** 10.30, 12.30, 2.30, 4.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Максимка»** 10, **«Хуулгаазын тон»** 12, **«Күчүлүг соруктуглар»** (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 5.30, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: **Уругларга дириг-чуруктар** 3, **«Бүзүрел чокка»** 4.50, 6.40, **«Дүн ортузундагы ошкаашкын»** 8 шактарда.

Редакциянын АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизинин 37-13, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, улетөөр килдизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01385.

Солун неделяда алды катап үнер